tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi* | *tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran /June 2018, c. 4, s.1: 33-71

Kur'an-ı Kerim'de "Shb" Kökünün Semantik İncelemesi

The Semantic Rewiev of the Root "Shb" In Quran

Ali KAYA

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

Dr., Ministry of Education

İstanbul / TURKEY

kayaali72@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/ 0000-0003-3481-9324

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Mart / March 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Nisan / April 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Kaya, Ali. "Kur'an-ı Kerim'de "Shb" Kökünün Semantik İncelemesi". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi 4,* sy. 1 (30 Haziran 2018): 33-71.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: http://dergipark.gov.tr/tasavvur | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Öz

Bütün dillerde olduğu gibi Arapçada, dolayısıyla apaçık ve fasih bir Arapça ile nazil olan Kur'an'da çeşitli manalarda kullanılan kelime ve kavramların olması bir hakikattir. "Shb" kökü, Kur'an'da bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar ifade eden bu tür kelimelerden biridir. İsim ve fiil formlarıyla doksan yedi defa kullanılan bu kelime, farklı düşünce ve inanca sahip insanların/grupların, dünyada ve ahirette hem kendi aralarında (*mümin-mümin* veya *kafir-kafir*) hem de ötekilerle (*mümin-kafir*) çeşitli mekan ve zamanlarda oluşturdukları beraberliği/sohbeti ifade etmek için kullanılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle klasik sözlükler, tefsir kitapları ve şiirlerden istifade edilerek "shb" kökünün temel/kök anlamı tespit edilmiştir. Devamında isim ve fiil formlarıyla bu sözcüğün Kur'an'da *nasıl* kullanıldığına işaret edilmiş, içinde bulunduğu ayetin konusuna, izafe edildiği kelimelere ve bulunduğu siyaka bağlı olarak üstlendiği farklı anlamlar belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'an, ashâb, sâhib, sohbet, arkadaş

Abstract

As in all languages, Arabic and accordingly Quran which was revealed in a clear, fluent form of Arabic language, have words and concepts that are used in various meanings. The root "SHB" is one of these words which express different meanings depending on its context. This word is used ninety seven times in name and verb form in Quran to express "the togetherness/conversation which is constituted in different places and times, by people who have different ideas and beliefs, among themselves (believer- believer or nonbeliever – nonbeliever) and with others (believer – nonbeliever) in this world and in the Hereafter".

In this study, the basic/root meaning of the root "SHB" is identified firstly by the help of classical dictionaries, commentaries of Quran, and poems. Then the use of this word in Quran in name and verb forms is pointed, and its meanings which differ according to the verse, to the attaching words and to the context are identified.

Keywords: Qur'an, ashab, sahib, conversation, friend

Giriş

Kur'an'ın kelime ve kavramları, bir bakıma onun anlam dünyasına girmemize vesile olan anahtara benzer. Onların tahlili yapılmaz ve bulundukları siyakta yüklendikleri anlamlar iyice tespit edilemez ise cümleler (ayetler) yanlış anlaşılır, dolayısıyla "doğru mana"ya ulaşmak mümkün olmaz. Ragıb el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) vurguladığı gibi Kur'an kelimelerinin kök manalarını bilmek, bir bina inşa etmek isteyen kimse için en başta gelen araçlar olan tuğla ve kerpiç mesabesindedir.[1] Bu nedenle hem klasik tefsirlerin bir çoğunda hem modern dönemda yazılan eserlerde, tefsiri yapılan ayetlerde geçen kelime ve kavramlar etimolojik yönden incelenmiş, kadim lugatlardan yardım alınarak, zaman zaman da cahiliye dönemi şiirinin istişhadıyla onların ifade ettiği anlamlar belirlenmeye çalışılmıştır. Özelde herhangi bir ayetin veya konunun, genelde Kur'an mesajının doğru anlaşılması için öncelikle ilgili kelimelerin tarihi süreçte geçirdikleri anlam değişimi hakkında bilgi vermek ve Kur'an metninde yüklendikleri yeni anlamı/anlamları belirlemek gerekmektedir.

"Shb" fiil kökü, birçok Kur'an kelimesi gibi kullanıldığı bağlamda farklı anlamlar ifade eden (vücûh) kelimelerden biridir. Cahiliye dönemi şiirinde de kullanılan bu kelime, Kur'an'da farklı türevleriyle zikredilmiştir. Bu makale, "shb"nin etimolojik yapısı hakkında bilgi verdikten sonra Kur'an metnindeki kullanımına ve anlamlarına yoğunlaşmayı hedeflemektedir.

1. "Shb" Kökünün Etimolojik Yapısı

"Shb" (صحِب) fiil kökü, "sahibe-yashabu-sohbetun ve sahâbetun" (صحِب – يَصْحَبُ – صُحْبَةٌ و صَحابَةٌ) şeklinde dördüncü babdan gelir. İbn Fâris (ö. 395/1004), "shb"nin temel/kök anlamının "beraber olmak (mukârene) "ve "bir araya getirmek ve yakın olmak (mukârabe)"[2] olduğunu ifade etmiştir. Ragıb el-İsfahânî ise bu kökün ism-i fail formu olan "sâhib" (صَاحِب) kelimesinin, insan veya hayvanın, yer veya zaman açısından (bir yerde veya bir süre içerisinde),

---

1 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât-u elfâzi'l-kur'ân,* thk. Safvân Adnan Davûdî, (Şam: Dâru'l-Kalem, 2009), 54-55.

2 Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris, *Mu'cemu el-meķâyîsi'l-luğa,* thk. Şihabuddin Ebu Amr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 587.

birine/bir şeye eşlik edip asla ondan ayrılmaması (mülâzemet) anlamını ifade ettiğini belirtir. Bu eşlik etme, bedenle olabileceği gibi-*ki asıl olan budur ve çoğunlukla böyle kullanılır-* ilgi, yardım ve destekle de olabilmektedir. Ragıb el-İsfahânî ayrıca bu kelimenin (sâhib), örfte sadece "birine çok eşlik edip asla ondan ayrılmayan kişilerle" ilgili kullanıldığına dikkat çeker. Bir şeyin malikine veya onda tasarruf etme yetkisi bulunana "hüve sâhibuhû" (صاحبه هو) denir.[3] Ayrıca "sâhib" sözcüğü, "sâhibu'l-ceyş" tamlamasında olduğu gibi bazen "yönettiği şeye", "sâhibu'l-emîr" ifadesinde görüldüğü üzere bazen de "kendisini yönetene" izafe edilir.[4] Semîn el-Halebî'ye (ö. 756/1355) göre ise "shb" kökünün temel anlamı, "uzun veya kısa süreli bir araya gelme (içtima)" dir.[5] Mütercim Âsım Efendi (ö. 1235/1819), bu kelimeyi "bir kimse ile hüsn-i ülfet edip (alışma/kaynaşma) yâr ve hem dem (birlikte yaşama) olmak"[6] şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

"Shb" fiil kökü Allah'a nispet edildiğinde "koruma" ve "muhafaza etme" anlamını ifade eder. Bu çerçevede "Allah seni korusun" anlamında "sahibekellâhu" (صَحِبَكَ اللهُ) denilir. Bu kökten türeyen "sâhib" (صَاحِب) formunun "sahbun" (صَحْبٌ), "suhbânun" (صُحْبانٌ), "sohbetun" (صُحْبَةٌ) ve "sıhâbun" (صِحَابٌ) şeklinde çoğulları vardır.[7] Ayrıca lügatlerde "ashâb" (أصحاب) sözcüğünün de "sahbun" (صَحْبٌ) un çoğulu olduğu ifade edilir.[8] Ancak İbn Manzûr

---

3 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476. Ayrıca bk. Ahmed b. Yusuf b. Abduddaim Semîn el-Halebî *Umdetu'l-huffâz fi tefsîr-i eşrafi'l-elfâz,* thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûr, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2: 320-321; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Besâir-u zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz,* thk. Muhammed Ali Neccar, (Kahire: y.y., 1996), 3: 386-387; Ebu'l-Bekâ Eyyup b. Musa el-Hüseyni el-Kefevî, *el-Külliyyât mu'cemu fi'l-mustalahâti ve'l-furûku'l-luğaviyyeti,* thk. İrfan Dervîş ve Muhammed el-Mısrî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 557-558.

4 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 475-476.

5 Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, 2: 320-321.

6 Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi (el-Okyânûsu'l-muhît fî tercemeti'l-kâmûsul-muhît),* haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1: 497.

7 Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn,* thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Samirrâi, Beyrut: y.y., 1988), 3: 124; Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa,* thk. Muhammed Ali en-Naccar, (Kahire: ed-Daru'l-Mısriyye li't-Teâlîfi ve't-Tercemeti, 1964), 4: 261; Cevherî, Ebu Mansur İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sıhâh (Tâcu'l-luğa),* thk. Muhammed-u Muhammed Tamir v.dğr., (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 633; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi,* 1: 497.

8 Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn,* 3: 124; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa,* 4: 261.

(ö.711/1311), "sâhib" (صَاحِب) kelimesinin çoğulları arasında "ashâb" kelimesini de zikreder.[9] "Sahâbe" (صَحَابَةٌ) sözcüğü, "shb" fiil kökünün mastarı olmakla birlikte "ashâb" anlamında kullanılır.[10]

"Sâhib-u mâlin" tamlaması "zû mâlin" (malın sahibi), "sâhibu Zeydin" ise "ehû Zeydin" (Zeyd'in kardeşi) anlamına gelir. Bir kişi arkadaş edindiğinde/arkadaş sahibi olduğunda "ashabe'r-raculu" (أَصْحَبَ الرَّجُلُ) denilir.[11] "Shb"nin if'al kalıbı olan "ashabe" (أَصْحَبَ) fiili aynı zamanda "koruma", "engelleme"[12] ve "bir şeye boyun eğme ve bağlanma" anlamında da kullanılır.[13]

Üzerinde kılı ve yünü kalan/bırakılan deriye "cildun mushibun",[14] yüzü yosun tuttuğunda suya "ashabe'l-mâu"[15] ve oğlu büyüyüp kendi gibi olan adama da "ashabe'r-reculu" denir.[16]

"Shb"nin mufâale kalıbından olan "el-musâhibu" (المصاحب) ise "hem-dem (birlikte yaşayan) ve hem-sohbet (arkadaş) olan kişiye" dendiği gibi serkeş ve mutaassıp (bağnaz) iken munkâd olan (boyun eğen) insan ve hayvana da de-

---

9 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr, *Lisanu'l-arap,* (Beyrut: Dâr-u Sadır, ts.), 1: 519. Ayrıca bk. Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn es-Seyyid el-Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el- Âlûsî el-Irâkî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-kur'ani'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî,* **(**Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1: 241.

10 Cevherî, *es-Sıhâh,* 633; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi,* 1: 497.

11 Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn,* 3: 124; Muhammed Murtaza el- Hüseynî ez- Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs,* thk. Abdülkerim el-İzbâvî v.dğr., (Kuveyt: Matbaat-u Hukûmet-i Kuveyt, 1987), 3: 188.

12 Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa,* 4: 263; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arap,* 1: 520; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* 3: 187-188.

13 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476. Ayrıca bk. Ebu'l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmet ez- Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa,* thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1: 537; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz,* 2: 320-321; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386-387; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât,* 557-558.

14 Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn,* 3: 125; İbn Fâris, *el-Mekâyîs,* 587. Ezherî (ö.370/980), üzerinde kılı ve yünü olan/bırakılan deriye "edîmun mushibun" diye isimlendirildiğini (Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa,* 4: 263), Cevherî (ö. 400/1009) de "mushabun" dendiğini belirtir. (Cevherî, *es-Sıhâh,* 633). Ayrıca bk. Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, 2: 320-321; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386-387; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât,* 557-558; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* 3: 187.

15 İbn Fâris, *el-Mekâyîs*, 587; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa,* 1: 537; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* 3: 187; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi,* 1: 497.

16 Cevherî, *es-Sıhâh,* 633. Ayrıca bk. Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz,* 2: 320-321; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386-387; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât,* 557-558; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* 3: 187; Mütercim Âsım Efendi, *kâmûsu'l-muhît tercümesi,* 1: 497. Zamehşerî (ö. 538/1144) ise "kişi tek başına iken oğlu büyüyüp kendisine sâhib (arkadaş)" olduğunda "ashabe fulânun" dendiğini ifade eder. (Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa,* 1: 537)

nir.[17] Yine bu kökten türeyen "musâhebe" ve "ıstıhâb" sözcükleri "toplanma ve bir araya gelme" manasına gelen "içtima" sözcüğünden daha beliğdir. Çünkü "musâhabe" birlikteliğin uzun süre olmasını gerektirir.[18]

"Shb" maddesi, fiil ve isim formlarıyla şiirlerde de kullanılmıştır. Klasik sözlüklerde, hem bu kökten türeyen (*sâhib* ve *sohbet* gibi) isimleri içeren şiirlere hem de "koruma" ve "boyun eğme" anlamını ifade eden fiil formunun (ashabe) geçtiği şiirlere yer verilmiştir.[19] "Shb", daha ziyade "sâhib", "sahbun", "ashâb" kalıplarıyla Muallaka şairlerinin şiirlerinde de kullanılmıştır. Örneğin İmruülkays'ın (ö. 540) iki şiirinde, "sâhib"in çoğul şekillerinden olan "sahbun" ve "ashâb" kelimeleri, "arkadaşlar" anlamıyla kullanılmıştır.[20] Bu kök, Tarafe'nin (ö. 564) şiirlerinde de "sâhib" ve "ashâb" kalıplarıyla yer almıştır. Örneğin "arkadaş" anlamında kullanılan "sâhib" sözcüğünün geçtiği şiir şöyledir:

عَلَى مِثْلِها أَمْضي اِذاَ قَالَ صَاحِبِي   ألاَ لَيْتَنِي أَفْديكَ مِنْها وَأَفْتَدي

"İşte ben yolculuğumu böyle bir devenin üzerinde sürdürürüm; arkadaşım (çöldeki yolculuğun zorluklarından bıkıp da) "keşke bundan seni de kendimi de kurtarabilsem" dedi."[21]

---

17 Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi,* 1: 497. Ayrıca bk. Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* 3: 187.

18 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476. Ayrıca bk. Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa,* 1: 537; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz,* 2: 320-321; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386-387; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât,* 557-558.

19 Ezherî, *Tehzîbu'l-luğâ,* 4: 262-263; Cevherî, *es-Sıhâh,* 633; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arap,* 1: 520-521.

20 **وُقوفاً بِها صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيّهُمْ   يَقولون: لا تَهْلِكْ أَسىً وَتَجَمَّلِ**

"Arkadaşlarımsa orada bineklerinin üzerinde çevremi sararak: "kendini üzüntüyle helak etme, metin ol!" diyorlardı."

قَعدْتُ وأَصْحابي لَهُ بَيْنَ ضارِجٍ   وَبَيْنَ الْعُذَيْبِ بَعْدَ ما مُتَأَمَّلي

"Daric ile el-Uzeyb arasında, arkadaşlarımla oturup o bulutun yağmur yağdırması umuduyla bilsen ne kadar bekledik." (Ebu Abdullah b. el-Huseyin b. Ahmed ez- Zevzenî, *Şerhu'l-muallakâti's-seb'i,* thk. Lecnetü't-Tahkîk fi'd-Dâri'l-Âlemiyye, (Beyrut: ed-Dâru'l-Alemiyye, 1992), 15 ve 38; *Muallakat (Yedi Askı),* trc. Şerafettin Yaltkaya, (İstabnul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989), 8, 10; *Yedi Askı (Arap Edebiyatının Harikaları,* trc. Nurettin Ceviz v.dğr. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 32 ve 41, 36 ve 49)

21 Zevzenî, *Şerhu'l-muallakât,* 56; *Yedi Askı (Arap Edebiyatının Harikaları*, 57 ve 68. Ayrıca anı şaire ait "ashab" kelimesinin geçtiği şiir için bk. Zevzenî, *Şerhu'l-muallakât,* 67; *Yedi Askı (Arap Edebiyatının Harikaları*, 61 ve 76. "Sahib" kelimesi Muallaka şairlerinde Amr b. Külsüm'ün (ö.584) bir şiirinde "arkadaş" anlamıyla kullanılmıştır. Bk. Zevzenî, (*Şerhu'l-muallakât,* 114; *Yedi Askı (Arap Edebiyatının Harikaları*, 122 ve 130)

Arkadaşlık, yakın ve birlikte olmaya bağlı bir durumdur. Bir yerde uzun veya kısa süreli beraber vakit geçirenler, arkadaş ve dost olurlar. Bu birlikteliğin bir yansıması olarak da birbirlerine destek verir, birbirlerini başkasına/düşmana karşı korur ve teselli ederler. Dolayısıyla "shb"nin şiirlerde yüklendiği anlam ile kadim sözlüklerde verilen örnekler çerçevesinde belirginleşen "bir kişiyle birlikte bulunmak, beraber olmak ve yakınlık" anlamları arasında bir irtibat olduğunu söylemek mümkündür.

Neticede "shb" kökü ve bu kökten türeyen kullanımlarda temelde "ayrılmamak üzere bir birliktelik", "eşlik etme", "yakınlık", "arkadaşlık", "sahip/malik olma" anlamlarının öne çıktığı görülmektedir. Buradan hareketle "shb"nin temel anlamını "Herhangi bir durum, yer veya zamanda bir şey ile birlikte olmak" şeklinde tespit etmek mümkündür. [22] Semîn el-Halebî, bu kökün "uzun veya kısa süreli bir araya gelme (içtima)"[23] anlamına geldiğini belirtir. Ancak İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) de dikkat çektiği gibi birliktelik sürekli (mülâzemet) ve her şeyiyle iç içe olursa işte bu arkadaş ve dostluğun (sohbet) en mükemmel derecesi olur.[24] "Shb" kökü, bu temel anlamına bağlı olarak "koruma ve muhafaza etme" ile "boyun eğme ve bağlanma" anlamlarını ifade için de kullanılmıştır. Dikkat edilirse bu eylemler de aslında uzun veya kısa süreli bir birlikteliğin sonucunda gerçekleşir, yakınlık ve beraberlik olmadan koruma/muhafaza etme olamayacağı gibi bir itaat ve bağlılık da söz konusu olamaz.

2. "Shb" Kökünün Kur'an'da Kullanılışı ve Anlam Çerçevesi

Kur'an'ın birçok suresinde geçmekte olan "shb" kökünün hem isim (*sâhib, sâhibe* ve *ashâb* şeklinde) hem de fiil (*sahibe* ve *sâhabe*) formunda kullanımları mevcuttur. "Shb"den türeyen isimler Kur'an'da daha fazla yer bulmuş ve kalıplar, genelde başka kelime ve ifadelerle terkipler oluşturularak

---

22 Bk. Kadı Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz,* thk. Abdüsselâm Abdü'ş-Şâfî Muhammed, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1: 132; Ebu Abdillah Muhammed Bin Ahmed Bin Ebi Bekr el- Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-kur'an,* thk. Abdullah Bin Abdü'l-Muhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 1: 490.

23 Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, 2: 320-321.

24 İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz,* 1: 132;

zikredilmiştir. Bu kök, isim ve fiil kalıplarıyla Kur'an'da 89 ayette olmak üzere toplam 97 defa geçmiştir.[25]

2.1. "Shb" Kökünün Fiil Formu

"Shb" kökü iki yerde mufâale kalıbından olmak üzere toplam üç ayette fiil formunda kullanılmıştır.[26] Bu kökün mufâale kalıbında kullanıldığı ayetlerin ilki Kehf Suresi'nde, Hz. Musa ile "Allah tarafından kendisine rahmet ve ilim verilmiş salih bir kul"un[27] diyaloğu bağlamında geçmektedir. Söz konusu surede anlatıldığına göre Hz. Musa, bir gençle iki denizin birleştiği yere yaptığı yolculuk sonrasında karşılaştığı bu kişiye, sahip olduğu bilgiden öğretmesi için kendisine tabi olmak istediğini söyler. Bu gizemli kişi, içyüzünü bilemeyeceği bilgi ve olaylardan dolayı bu arkadaşlığa sabredemeyeceğini belirtse de Hz. Musa, sabırlı olacağını ve karşı gelmeyeceğini söyleyerek arkadaş olmakta ısrar eder. Sâlih kul, bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında soru sormaması şartıyla teklifi kabul eder. Bu yolculuk ve arkadaşlık sırasında Hz. Musa, yaptığı ilginç şeyler karşısında ikinci defa işin iç yüzünü sorması neticesinde Sâlih kul'un "*Ben sana, benimle beraber (olacaklara) sabredemezsin, demedim mi?*" şeklindeki uyarısına muhatap olur.[28] Bunun üzerine Hz. Musa şöyle der: *"Musa: "Eğer, bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme* (فَلَا تُصَاحِبْنِيۚ). *Hakikaten benim tarafımdan (ileri sürebilecek) mazeretin sonuna ulaştın." dedi."*[29]

"Shb" kökünün mufâale babından olan "musâhabe", sözlükte "birbiriyle karışmak, kaynaşmak"[30] anlamına gelen "muâşere" sözcüğüyle açıklanmıştır.[31] Musâhabe, aynı surenin 66. ayetinde geçen "ittiba" (tabi olmak) ile birlik-

---

[25] Bk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1987), "shb" md., 401-402.

[26] el-Kehf 18/76; Lokman 31/15.

[27] el-Kehf 18/65.

[28] el-Kehf 18/65-75. Geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 17 (İstanbul: TDY Yay., 1998), 406-409.

[29] el-Kehf 18/76.

[30] İbn Fâris, *el-Mekâyîs,* 776-777. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), Kur'an'da bir ayette (en-Nisâ 4/19) geçen "muâşere" sözcüğünü "musâhabe" ile açıklamıştır. (Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-u mukatil b. süleyman (et-Tefsîrü'l-kebîr),* thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, (Beyrut: Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2002), 1: 364)

[31] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arap,* 1: 519; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* 3: 185; Muhammed Tahir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye lin'n-Neşr, 1984), 21: 160.

te Hz. Musa ile Sâlih kul arasında bir müddet devam eden arkadaşlığı/yoldaşlığı ifade eden bir sözcüktür. Hz. Musa'nın soruları akabinde bu "yolculuk ve arkadaşlık" sona ermiş ve bu durum Sâlih Kul'un diliyle قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَۚ*"(Sâlih kul) şöyle dedi: "İşte bu, birbirimizden ayrılmamız demektir…"*[32] şeklinde ifade edilmiştir. Dikkat edilirse musâhebe sözcüğü bu siyakta "ayrılmak" anlamını ifade eden "firâk" ile karşıt bir konumda kullanılmıştır. Bu da "shb" kökünün anlam alanının netleşmesini ve belirginleşmesini sağlayan bir durumdur. Bu sebeple Taberî (ö. 310/923) "felâ tusâhibnî" ifadesini "fefârignî" (benden ayrıl) fiiliyle,[33] Zemahşerî (ö. 538/1144) de "fe-lâ tugâribnî" (bana yaklaşma) fiiliyle tefsir etmiştir.[34] Dâmegânî (ö. 478/1085) de aynı ifadeyi "lâ turâfignî/لا ترافقني" (bana yoldaşlık etme) cümlesiyle açıklamıştır.[35] Görüldüğü gibi "shb"nin bu ayette yüklendiği anlam ile "herhangi bir yerde/durumda ve zamanda birlikte olmak" şeklinde tespit edilen kök anlamı arasında doğrudan bir bağ vardır.

"Shb" kökünün mufâale kalıbında kullanıldığı diğer ayet Lokman Suresi'ndedir. Anne-baba ile çocukları arasındaki sorumluluklara işaret edilen bu ayette, Allah'a ortak koşmak için zorlamada bulunmaları durumunda ebeveyne itaat edilmemesi vurgulanmış, bununla birlikte çocukların anne babalarıyla dünyada iyi geçinmeleri öğütlenmiştir: *"Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme.*

---

32 el-Kehf 18/78.

33 Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-kur'an,* thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî, (Kahire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001), 15: 343. Ebu Hayyân (ö. 745/1344) ise aynı cümleyi, "fe-evki'l-firâke beynî ve beyneke" (aramıza ayrılık düşür/aramızı ayır)" şeklinde açıklamıştır. (Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahru'l-muhît,* thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd v.dğr., (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 6: 142)

34 Ebu'l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez- Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik-i ğavâmizi't-te'vîl ve uyûni'l-eḳâvîl fî vücûhi't-te'vîl,* thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvıd, (Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1998), 3: 602. Tefsirlerde "fe-lâ tusâhibnî" ifadesinin; "fe-lâ tashabennî", "fe-lâ tashabnî", "fe-lâ Tushibnî" şeklindeki farklı okunuşları dikkate alınarak açıklamalar yapılmıştır. Ancak bütün bu kıraatlarda "birliktelik ve arkadaşlık/yoldaşlık" anlamını görmek mümkündür. Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 3: 602; Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr,* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984), 5: 174; Kurtubî, *el-Câmi',* 13:333; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* 5: 142)

35 Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed ed- Dâmegânî, *el-Vucûh ve'n-nezâir li-elfâzi'l-kitâbi'l-azîz,* thk. Arabî Abdülhamîd Alî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, ts.), 304.

Onlara dünyada iyilikle sahip çık (وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا). *Bana yönelenlerin yoluna uy* (وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ)*..."*[36]

Kur'an'da sadece Allah'a ibadet etmenin gerekliliğinin vurgulandığı bazı ayetlerin hemen ardından anne-babaya iyilikte bulunma ve onlara saygılı olmanın bir görev olduğuna dikkat çekilir.[37] Anne-babaya saygının geniş bir şekilde ele alındığı İsra Suresi'nde ise ihtiyarlık çağına ulaştıklarında onlara sahip çıkılması, "öf!" bile denilmemesi, azarlanmamaları ve kendilerine tatlı ve güzel söz söylenmesi, merhametli davranılması vurgulanmıştır.[38] Bu ayetlerde ana-babaya mutlak itaatten bahsedilmiş, onların Müslüman olması veya olmamasına bağlı olarak herhangi bir şart ileri sürülmemiştir. Ancak anne-babaya ihsanda bulunmanın emredildiği Lokman 31/15. ve Ankebût 29/8. ayetlerde itaatin kayıtlandığı ve şarta bağlandığı görülür. Buna göre Allah'a şirk koşmaları için çocuklarına baskı yapmaları halinde ana-babaya itaat edilmemelidir. Bir hadiste ifade edildiği gibi "Allah'a isyan olan yerde (kula) itaat yoktur."[39] Yine anne-babaya iyilik etme ve yakınlık göstermenin ifade edildiği başka bir hadiste "shb" kökünün mastarı olan "sahâbe" (men ehakku'n-nâsi bi-husni sahâbetî/insanlardan kendisine güzel davranıp yakınlık göstermemi en çok hak eden kimdir?) sözcüğü kullanılmıştır.[40]

"Onlara dünyada iyilikle sahip çık"[41] ifadesi, anne-babanın yedirilmesi ve giydirilmesi, onlara kaba davranılmaması ve kızılmaması, hastalandıklarında tedavi ettirilmeleri ve vefat ettiklerinde defnedilmeleri gibi şeriatın kabul ettiği ve onayladığı, cömertlik ve insanlığın gerektirdiği şekilde onlarla beraber

---

36 Lokman 31/15. Bu ayetin Sa'd b. Ebî Vakkas hakkında nazil olduğu ifade edilmiştir. Sa'd b. Mâlik'e dayandırılan bir rivayete göre S'ad b. Ebî Vakkas'ın müslüman olduğunu öğrenen annesi, "Ya bu dini bırakacaksın ya da ölünceye kadar yemeyeceğim, içmeyeceğim. Benim yüzümden ayıplanacaksın." diyerek oğlunu dininden döndürmeye çalışmıştır. Ancak oğlunun kararlı tutumu neticesinde ancak iki gün aç ve susuz kalan bu kadın, daha sonra inadından vazgeçerek yemeye ve içmeye başlamıştır. (Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Kesîr, *Tefsîrü'l-ḳur'âni'l-azîm,* thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr., (Kahire: Mektebet-ü Evlâdi'ş-Şeyhi li't-Turâsi, 2000), 11: 54)

37 al-Bakara 2/83; el-En'âm 6/153.

38 el-İsrâ 17/23-24.

39 Buharî, "Ahkâm", 4; Müslim, "İmâre", 39.

40 من احق الناس بحسن صحابتي؟(Buhârî, "Edeb", 2)

41 Lokman 31/15.

olmak anlamını ifade eder.[42] Her ne kadar inkârcı bir konumda olmalarından ötürü dinle ilgili konularda anne-babaya karşı çıkmak gerekse de onlara iyilikte bulunmak, dünyevi işlerde yoldaş olmak ve yumuşak davranmak gerekir.[43] Çünkü anne-baba, çocuklarının kendilerine hizmet etme, saygı gösterme ve helâl şeylerde itaat etmeleri konusunda mutlak haklara sahiptirler. Fakat onların körü körüne, gerçeklerden habersiz bir şekilde çocuklarını batıl şeylere itaate zorlama hakları yoktur.[44]

Görüldüğü gibi "shb" kökü, Kehf Suresi'nde olduğu gibi Lokman Suresi'nde de "ittiba" (tabi olmak) sözcüğüyle aynı bağlamda kullanılmıştır. Bu da "sohbet" ve "ittiba" kelimelerinin anlam irtibatını (yakın-anlam) ortaya koymaktadır. Ayrıca bu kökün muhtevasında olan "bir yerde birlikte olma ve ayrılmama" anlamından hareketle de çocukların, anne-babalarına olan sohbetlerinin/refakatlerinin uzaktan ve farklı mekânlarda değil, aynı mekânda olması, anne babayla yakından ilgilenmelerinin gerekliliği sonucu çıkarılabilir.

"Shb" kökünün sülasi fiil kalıbında kullanıldığı Enbiya 21/43. ayette, Allah'ı anmaktan yüz çevirenleri,[45] O'nun azabına karşı koruyacak hiçbir kimsenin olmadığına vurgu yapılır: "*Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var? (O ilâh dedikleri şeyler) kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar bizden de alâka ve destek görmezler.* (وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ)" Tefsirlerde, ayetin sonunda yer alan "ve lâ hum minnâ yashabûn" ifadesi ile ilgili dört görüşe yer verilmiştir. İbn Abbas'a (ö. 68/687-88) dayandırılan birinci görüşe göre "yushabûn" fiili "yucârûn" (korunurlar) fiiliyle açıklanmıştır. İbn Kuteybe (ö. 276/889), bu açıklamaya göre ayetin manasının, "onları bizden (azabımızdan) koruyacak/kurtaracak hiçbir kimse yoktur" şeklinde olduğunu ifade etmiştir.

42 Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 21: 87. Ayrıca bk. Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve'ş-şerîati ve'l-menheci,* (Şam: Daru'l-Fikr, ts.), 11: 162. "Ve sâhibhumâ fi'd-dünyâ ma'rûfen" ifadesinde "dünya"nın zikredilmesi, bu birlikteliğin kolay, basit ve sayılı günlerde olduğunu gösterir. (Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 21: 87; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr,* 11: 162)

43 Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen et- Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fî tefsîri'l-kur'ân,* thk. Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî v. dğr., (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1988), 8: 495.

44 Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an,* trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 4: 229. Ayette geçen "ma'rûf" sözcüğü, yakın ilgi ve iyilikte bulunma yahut şeriatın razı olduğu ve iyilikseverlik ve cömertliğin gerektirdiği güzel bir şekilde yakınlık göstermek anlamına gelir. (Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr,* 11: 157)

45 el-Enbiyâ 21/42.

Çünkü koruyan (mücîr), komşusunun (câr) sahibidir. Araplar, "ene cârun leke ve sâhibun min fulânin" (ben seni filâna karşı korurum, desteklerim) derler. Taberî bu yorumu tercih etmiştir. Yine İbn Abbas'a atfedilen ikinci görüşe göre bu ifade "yumne'ûn" (men edilirler/alıkonulurlar) fiiliyle tefsir edilmiştir. Üçüncü görüşe göre bu kelime "yunsarûn" (yardım olunurlar) fiiliyle açıklanmıştır. Bu görüş de Mücâhid'e (ö. 103/721) aittir. Katâde'ye (ö. 117/735) atfedilen dördüncü yoruma göre bu ifadenin anlamı "La yashabuhumullâhu bi-hayrin" (Allah onlara hayır namına bir şey vermez/Allah hayır ve rahmetini onlara arkadaş kılmaz) şekline ifade edilir.[46]

Râzî (ö. 606/1210) ise bu ifadenin iki şekilde izah edildiğini ifade etmiştir. İlkine göre ayetteki fiil (yushabûn), sohbet/arkadaşlık anlamında değil, Arapçada kullanılan "ashabtu'r-recule" (Adamı, -bir şeyden- men ettim) sözünde olduğu gibi "men etme/engelleme" anlamında kullanılmıştır. İkinci izaha göre ayette geçen sohbet (yushabûn), yardım ve destek manasında kullanılır. Râzî, devamla her iki izah şeklinin de aslında aynı manaya delalet ettiğini ifade etmiştir. Nitekim Arapçada "sahibekallâhu" (Allah seni korusun) ve "nasarakallâhu" (Allah sana yardım etsin) denilir. Yolculuğa çıkana da "fî sohbetillâhi" (Allah'ın koruması seninle olsun) ve "fî nusratillahi" (Allah'ın yardımı seninle olsun) denilir. Bu açıklamalara göre ayetin bu bölümünün manası, "Onlar, tarafımızdan ne bir destek ne de bir yardım görürler" şeklinde olur.[47]

---

[46] Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-u Mukâtil,* 3: 81; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsîr-u garîbi'l-kur'an,* thk. Ahmed Sakar, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 286; Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 16: 279-281; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te'vîlât-u ehli's-sünneti,* thk. Mücdî Bâsellûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 6: 348; Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî el-Basrî, *en-Nuket ve'l-uyûn,* nşr. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 3: 448-449; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 5: 353; Kurtubî, *el-Câmi',* 14: 208-209; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* 6: 292. Zemahşerî de ayetin bu bölümünü "onlar, yardım ve destekle Allah tarafından yakınlık/sohbet göremezler" şeklinde ifade etmiştir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 4: 147)

[47] Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1941), 22: 174. İbn Aşûr'a (1879-1973) göre de "yushabûn" fiili iki şekilde yorumlanabilir. Birinci yoruma göre "yushabûn", "birlikte olma ve kaynaşma" anlamına gelen ve sülasi (üçlü) bir fiil olan "sahibe"nin muzarisidir. Sohbet/birliktelik ise yardım etme ve desteklemeyi gerektirir. Bu durumda mana "Allah onlara yardım etmez ve onları desteklemez" şeklînde olur. İkincisine göre ayette sözü edilen fiil, "shb" kökünün "if'âl" kalıbı olan ve "korudu ve engelledi" anlamını ifade eden "ashabe" fiilidir. (İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 17: 75). Ayrıca benzer bir değerlendirme için bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* 6: 292.

Dikkatli bakıldığında "shb" maddesinde olan "yakınlık" ve "birliktelik" anlamının, bu ayetin son kısmıyla ilgili yorumların hepsinde de mevcut olduğu görülür. Azaba veya herhangi bir musibete karşı bir koruma olabilmesi için bir yakınlık ve birlikteliğin olması gerekir. Sohbet/birliktelik ise yardım etme ve desteklemeyi gerektiren bir durumdur.[48] Buna göre ilgili ayette, Allah'ın söz konusu kişilerle beraber olmayacağı, onlara yakınlık göstermeyeceği, yardım ve destekle musâhabe etmeyeceği, dolayısıyla onları müstahak oldukları azaba karşı korumayacağı ifade edilmiştir. Ragıb el-İsfahânî'nin ifade ettiği gibi onlar, kendilerine eşlik etmesi için Yüce Allah'ın lütfedeceği bir musâhabete, yani kendilerinden hiçbir zaman ayrılmayacak bir sekînete, rahatlamaya ve başarıya asla ulaşamayacaklardır.[49]

2.2. "Shb" Kökünün İsim Formu

2.2.1. Sâhib Kalıbı: "Shb" kökü on iki ayette ism-i fail formu olan "sâhib" şeklinde kullanılmıştır.[50] "Sâhib" kelimesi, içinde bulunduğu ayetin konusu ve kullanıldığı siyaka bağlı olarak farklı anlamlar üstlenmiştir. Dört ayette, bu kalıpla Hz. Peygamber kastedilmiş ve sözü edilen ayetlerde, müşriklerin Hz. Peygambere yönelik "cin çarpmış" tarzındaki iddia ve iftiraları reddedilmiştir. Örneğin müşriklere seslenilen el-A'râf 7/184. ayette böyle bir durum söz konusudur: اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ *"Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber'de) delilikten eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır."* Rivayete göre Hz. Peygamber Safa tepesine çıkarak Kureyşlileri çağırmış ve etrafına toplanan halkı, (şirk ve bozgunculukta devam ettikleri takdirde kendilerini bekleyen) azap ve musibetlere karşı uyarmıştır. Onlardan birisinin "Sizin bu arkadaşınız delidir. Bırakın sabaha kadar bağırıp dursun" demesi üzerine bu ayet nazil olmuştur.[51] Ayette geçen "sâhib" kelimesiyle Hz. Peygamber, "sahib"e muzafun ileyh yapılan "hum" (onlar) zamiriyle Kureyş müşrikleri kastedilmiştir.[52] Bu izafetli kullanımla (bi-sâhibihim) müşriklerin iddiaları çürütülmüş;

---

48 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 17: 75.

49 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476.

50 el-A'râf 7/184; et-Tevbe 9/40; en-Nisâ 4/36; Yusuf 12/39 ve 41; el-Kehf 18/37 ve 37; Sebe 34/46; en-Necm 53/2; el-Kamer 54/29; et-Tekvîr 81/22; el-Kalem 68/48.

51 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 3: 296; Kurtubî, *el-Câmi',* 9: 398; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 6: 466-467.

52 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 10: 602; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz,* 2: 482-483; Kurtubî, *el-Câmi',* 9: 398; Nâsırüddîn Ebu'l-Hayr Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî, *Envaru't-tenzîl ve*

aralarında büyüyen, yakından tanıdıkları, vaktiyle sayıp sevdikleri, her şeyini bildikleri ve beraber oldukları Hz. Muhammed'e delilik isnat etmenin haksızlık olduğu ifade edilmiştir.[53]

"Sâhib" sözcüğüyle Hz. Peygamber'in anlatıldığı Sebe, 34/46. ayet de benzer bir muhtevaya sahiptir. Müşriklere hitap edilen bu ayette, onların iyice düşünmeleri halinde, arkadaşları (sâhib) Hz. Peygamber'de delilikten bir eser olmadığını anlayacakları vurgulanır. Burada Allah resulünün onların arkadaşı olarak ifade edilmesinin nedeni, ona eşlik edip onun yanından hiç ayrılmadıklarını, onu denemelerden geçirdiklerini, onun içini-dışını öğrendiklerini ve sonuçta onda akli bir bozukluk ve delilik bulmadıklarını ifade etmeye yöneliktir.[54] Yine "sâhib" sözcüğüyle Hz. Peygamber'in nitelendiği Tekvîr Suresi'nde de müşriklere seslenilir[55] ve Mekkelilerin yakinen tanıdıkları ve aynı şehirde beraber yaşadıkları Hz. Muhammed'in mecnun (deli) ve cinlerden ilham alan birisi olmadığı,[56] aksine o vahyi güvenilir bir elçi olan ve apaçık bir ufukta gördüğü Cebrail'den aldığı ifade edilir.[57]

"Sâhib" kelimesinin Hz. Peygamber'i nitelediği başka bir ayette yine müşriklerden söz edilir. Ancak bu sözcüğün Hz. Peygamber'le ilgili kullanıldığı diğer ayetlerin aksine burada "mecnun" kelimesi kullanılmaz: وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı; o, arzusuna göre de konuşmaz."*[58] Sâhib kelimesinin Hz. Peygamberi nitelediği diğer ayetlerde olduğu gibi bu ayette de "sâhibukum" (arkadaşınız) ifadesinin kullanılması, muhatap kitle olan

---

esrâru't-te'vîl, (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1998), 3: 43-44; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 6: 466-467.

53 Hayrettin Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir),* (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 2: 637.

54 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 475-476. Ayrıca bk. Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz*, 2: 320-321; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* 3: 386-387; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât,* 557-558.

55 Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr,* thk. Abdurrahman Emira, (byy: y.y., 1994), 5: 520.

56 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 30: 157.

57 Tekvir, 81/22-23. Bu ayette de Hz. Peygamber'in "sohbet"le nitelenmesi, müşriklerin O'nun durumunu iyi bildiklerini, O'nun "mecnun"luk veya başka şeylerle suçlananlardan olmadığını, müşriklerin onu delilikle suçlamakla, aslında insanların en akıllısı ve en mükemmeli olduğunu bildikleri Hz. Peygamber'e iftira etmiş olduklarını ifade etmeye yöneliktir. (Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 520. Ayrıca bk. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 30: 60)

58 en-Necm, 53/1-3.

Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i yakından tanıdıklarını ifade eder.[59] "Sâhibukum" tamlamasının tercih edilmesi, ailesini tanımanın imkânsız olmadığı bir şehirde aralarında büyüyen ve her şeyini bildikleri Hz. Peygamber'e, onda olmayan bir şeyi ona isnat etmelerinden dolayı iftiracı olduklarını ima eden bir durumdur.[60] Böylece yıllarca onun ne kadar erdemli, makul düşünen ve ölçülü hareket eden bir insan olduğunu gözleriyle gördüklerine[61] işaret edilmekte, bu niteliklere sahip birisinin kendi heva ve hevesine göre konuşmadığı, onun söylediklerinin vahiyden başka bir şey olmadığı ifade edilmektedir.[62]

Hz. Peygamber'in hicretini konu alan Tevbe 9/40. ayette geçen "sâhib" kelimesiyle Hz. Ebu Bekir kastedilmiştir.[63] Kureyşliler ve Mekkeli diğer müşrikler, Dâru'n-Nedve'de bir araya gelerek Hz. Peygamber'i öldürme konusunda anlaşmaları üzerine kafirlerin/müşriklerin, Allah Elçisi Hz. Muhammed'i yakalayıp bağlamak veya öldürmek yahut yurdundan çıkarmak şeklinde plan yaptıklarını ve tuzak kurduklarını haber veren ayet[64] nazil olmuştur. Bu olay üzerine Peygamber Efendimiz, Hz. Ebu Bekir ile birlikte, gecenin başlangıcında şehirden çıkıp mağaraya gitmişlerdir. Onlar Sevr mağarasında iken müşriklerden bir grup izleri sürüp mağaranın ağzına kadar geldiklerinde Hz. Ebu Bekir, Peygamberimiz için endişeye kapılmış, bunun üzerine Hz. Peygamber *"Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir"* diyerek arkadaşını (sâhib) teselli etmiştir.[65] Bu ayette Hz. Ebu Bekir "ikinin ikincisi" ve "sâhib" (arkadaş) olarak nitelenmiştir. Yüce Allah, Elçisi Hz. Muhammed'in, Hz. Ebu Bekir'i teselli için söylediği *"Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir"* şeklindeki ifadeleri, gerçekten söylediğini ortaya koymakta ve yüce kitabında onun Hz. Pey-

---

59 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 139.
60 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 27: 92.
61 Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu,* 5: 157.
62 Râzî, "sâhibukum" ifadesinin "efendiniz" ve "arkadaşınız" şeklinde iki türlü izah edildiğine ve Arapçada "sâhibu'l-beyt" (evin sahibi) ve "rabbu'l-beyt" (evin efendisi) biçiminde kullanımların varlığına dikkat çektikten sonra ayetteki "mâ dalle" ifadesi ile "cinlenmedi" anlamının bir kastedilmiş olmasını muhtemel görür. (Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 28: 280)
63 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 11: 464; Abdurrahman İsmail.b. Ahmed el-Hîrî en-Nîsâbûrî, *Vucûhu'l-kur'ân,* thk. Necef Arşî, (Meşhed: Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye, 1422), 357; Maverdî, *en-Nuket,* 2: 364; Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. El-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir,* thk. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râdî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 392; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 16: 65; Kurtubî, *el-Câmi',* 10: 215.
64 el-Enfal 8/30.
65 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 16: 65.

gambere olan yakınlığını (sohbet) ve O'nun sahabisi (arkadaşı) olduğu niteliğini tespit etmektedir.[66] Çünkü O'nun dışındaki herkes, Hz. Peygamber'den ayrı olarak hicret etmişlerdir. Ancak o, hiç kimsenin kalmadığı o şiddetli korku esnasında (yolculukta), Hz. Peygamberle arkadaşlığa devam etmiş, ona hizmeti sürdürmüş ve ondan hiç ayrılmamıştır.[67] "Shb" kökünün bu ayette yüklendiği anlamın İslamiyet'le birlikte öne çıktığı ve yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu kökün Kur'an'da geçmeyen mastarı "sahâbe" ile çoğul şekli olan "ashâb" sözcükleri, günümüzde daha çok dini bir kavram olarak "Hz. Peygamber'le buluşan ve ona inanan ve İslam üzere ölen kimseler"[68] şeklinde tanımlanan sahabeleri ifade etmek için kullanılmaktadır.[69]

"Sâhib" kelimesinin kullanıldığı ayetlerin biri olan Nisa, 4/36. ayette, Allah'a ibadet ve O'na ortak koşmama emredildikten sonra ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) ihsanda bulunulması tavsiye edilir. "Yakın arkadaş" diye tercüme edilen "ve's-sâhibi bi'l-cenbi" (وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ) ifadesi "yolculukta arkadaş", "kapı komşusu", "okul ve meslek arkadaşı", "bir mecliste, bir mescitte veya başka bir yerde kendisi ile en az bir müddet beraber oturup sohbet edilen kimse" şeklinde yorumlanmıştır.[70] Bu ifade ile "kişinin hanımı"nın da kastedildiği söylenmiştir. Çünkü kişi, hanımıyla birlikte olur ve onunla yan yana yatar.[71] Kurtubî (ö. 671/1273) bu ifadenin "yolculukta arkadaş" ve "kişinin hanımı" şeklinde iki türlü yorumlandığını belirtir ve İbn Abbas, Saîd b. Cübeyir (ö. 94/713), İkrime (ö. 105/723), Dahhâk (ö. 105/723) ve Mücahid'e dayandırılan

---

66 Kurtubî, *el-Câmi'*, 10: 215.

67 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 16: 66.

68 Bk. Muhammed b. Ali et-Tahânevî, *Keşşâf-u ıstılâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Duhrûç, (Beyrut: Mektebet-u Lübnan Nâşirun, 1996), 2: 1060.

69 "Shb"den türeyen "ashâb" ve "sâhib sözcükleri, değişik meslekler ve disiplinler tarafından farklı durumları ve birliktelik/yakınlık temeline dayalı ilişkileri ifade etmek için kullanılmıştır. Geniş bilgi için bk. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006), 106 ve 1442-1444; D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Ülke Yayınları, 1994), 72 ve 945; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2008), 1: 183-184 ve 3: 2672-2673.

70 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10: 100; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 74.

71 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10: 100; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 74. Ayrıca bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-u mukâtil*, 1: 372; Maturidî, *Te'vîlât*, 3: 178-179; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2: 80; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1: 744; İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, 5: 51.

"yolculukta arkadaş" anlamının daha doğru olduğunu ifade eder.[72] Ayrıca bu ifadenin tefsirlerde "arkadaş" (er-refîk), "yolculukta arkadaş" (er-refîk fi's-sefer) ve "seferde ve hazarda arkadaşlık" (er-refîk fi's-sefer ve'l-hazar) şeklinde tefsir edilmiştir.[73]

"Sahib" kelimesinin iki defa zikredildiği Kehf Suresi'nde, biri imanın, diğeri küfrün temsilcisi durumundaki iki adamın diyaloğuna yer verilir. 34. ayette geçen "sâhib" kelimesiyle mal-mülk ve oğul uşak itibariyle daha zayıf olan ve kâfir komşusuna/sâhibine, kendisini yaratan Allah'a karşı nankör olmaması için nasihatte bulunan mümin kişi kastedilir. 37. ayette geçen "sâhib" sözcüğüyle de malca ve evlatça daha güçlü olan, zenginliğini fakir/mümin arkadaşına karşı böbürlenme vesilesi yapan ve sahip olduğu mal ve insanlarla övünen, malının yok olmayacağına ve kıyametin kopmayacağına inanan; kopsa bile ahiretteki akıbetinin dünyadakinden daha iyi olacağını iddia eden kâfir kişi kastedilir.[74] Görüldüğü gibi bu surede iki defa zikredilen "sâhib" kelimesiyle, içli dışı yaşayan ve komşu olan ancak birbirine hasım/zıt[75] iki farklı inanca sahip insan anlatılır. Bu nedenle bu surede hem mümini hem de kâfiri ifade etmek için kullanılan "sahib"in müspet veya menfi içerikle kullanılmadığı, aksine muhâyid (nötr/tarafsız) bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. "Sahib"le anlatılan mümin ve kâfir kişinin beraberliklerinin komşuluk temelinde olması nedeniyle "sâhib"i, "komşu" kelimesiyle Türkçe'ye aktarmak yerinde olacaktır.[76]

"Sâhib" kelimesinin geçtiği iki ayette Hz. Yusuf'un, kendisiyle birlikte zindana giren iki gençle olan diyaloğuna yer verilir. "Ya sahibeyi's-sicni" hitabıyla başlayan bu ayetlerin ilkinde Hz. Yusuf, bu gençleri tevhide çağırır,

---

72 Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 313.

73 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-u mukâtil,* 1: 372; Maturidî, *Te'vîlât,* 3: 178-179; Nîsâbûrî, *Vucûhu'l-kur'ân,* 357; Dâmegânî, el-Vucûh, 304; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 2: 80; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 1: 744; İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 5: 51. Kur'an'da birer ayette geçen "refîk" (en-Nisâ 4/69) ve "sadîk" (eş-Şuarâ 26/101) sözcükleri de "arkadaş" ve "dost" anlamında kullanılmışlardır.

74 Bk. el-Kehf, 18/32-42.

75 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 15: 319.

76 Nitekim bazı meallerde "sahib" sözcüğü "komşu" kelimesiyle açıklanmıştır. Bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı (meal-tefsir),* trc. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2: 592; Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri),* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 240-341.

ikincisinde onların rüyalarını tabir eder.[77] "Ya sahibeyi's-sicni" ifadesi, "ey zindanda benimle birlikte bulunanlar" anlamına gelir. Burada arkadaşlığın/sohbetin zikredilmesi, o ikisinin uzun süre zindanda bulunmalarından dolayıdır.[78] Zemahşerî'ye göre "ya sahibeyi's-sicni" ifadesi "ey benim zindandaki iki arkadaşım" anlamındadır. Burada tıpkı "yâ sârika'l-leyleti" (ey gece hırsızı) ifadesinde olduğu gibi "iki arkadaş" zindana izafe edilmiştir. Ancak nasıl ki "yâ sârika'l-leyleti" ifadesinde "gece" çalınan değil, "hırsızlığın yapıldığı zaman" ise zindan da "arkadaş" değil "arkadaşlığın gerçekleştiği mekân"ın ismidir.[79]

"Sâhib" kelimesi Kamer Suresi'nde, inkârcı ve bozguncu Semud kavminin kıssası bağlamında geçer. Kur'an'da belirtildiğine göre Semûd kavmi, sadece Allah'a kulluk etmelerini, aşırılıktan kaçınmalarını ve yeryüzünde bozgunculuk yapmamalarını isteyen Hz. Salih'i inkar etmeleri, büyüklük taslamaları,[80] bir mucize ve imtihan olmak üzere kayadan çıkarılan dişi deveyi bütün uyarılara rağmen öldürmeleri,[81] peygamberlerini de öldürmeye kastetmeleri yüzünden helâk edilmiştir.[82] Kamer, 54/29. ayette, "sâhib" kelimesiyle nitelenen bir kişinin deveyi kestiği bildirilir: فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ "*Derken, (kavmin en azgını olan) arkadaşlarını çağırdılar. O da işe koyuldu ve deveyi kesti.*" Tefsirlerde "sâhib" kelimesiyle "Kudâr b. Sâlif" adlı bir kişinin kastedildiği ifade edilir.[83] Râzî, Semud kavmi mensuplarının, imdat isteyen birinin çağrısı gibi çağrıda bulunarak kendilerinin en cesuru olan Kudâr'dan yardım istediklerini ve bu kişinin muhtemelen onların reisi olduğunu belirtir.[84] Ayrıca bu kişinin "sâhib" sözcüğüyle ifade edilmesi, diğerlerinin onun eylemine rıza

---

[77] Bk. Yusuf 12/39-41.

[78] Kurtubî, *el-Câmi',* 11: 350. İbn Aşûr (1879-1973), zindanda bulunan iki kişinin isimleriyle değil de "ashâb" ile ifade edilmesi nedenini iki şekilde izah eder: 1-Hz. Yusuf'un, öncesinde onlarla beraber olup kaynaşmaması ve onlarla birlikte aynı saatte zindana girmesi sebebiyle adlarını bilmemesi, 2-Hz. Yusuf'un onlarla kendi arasında var olan ortak sıkıntı ve yalnızlığa işaret etmek istemesi. (İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 12: 274)

[79] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 3: 285.

[80] el-A'râf 7/75-76; eş-Şuarâ 26/150-152; el-Kamer 54/24.

[81] el-A'râf 7/73 ve 77; Hud 11/64; eş-Şuarâ 26/155-157.

[82] Hud 11/66; en-Neml 27/49-53; eş-Şems 91/11-14.

[83] Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 22: 143; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr,* 8: 97.

[84] Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 29: 55.

gösterdiklerine işaret etmek içindir. Çünkü onlar, bu kişiyle birlikte yaşamış, onun yanında yer almış ve onu desteklemişlerdir.[85]

"Sâhib" kelimesi Kalem, 68/48. ayette, "el-hût" (balık) kelimesine muzaf yapılarak "sâhibu'l-hût" şeklinde kullanılmıştır: *"Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yunus) gibi olma* (وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ)*. Hani o, dertli dertli Rabbine niyaz etmiştir."* Bu ayette Hz. Peygamber'in, Yüce Allah'ın verdiği elçilik görevini yaparken Hz. Yunus gibi kızgınlık, bıkkınlık göstermemesi ve aceleci olmaması;[86] kendisi ve müşrikler hakkında Allah'ın vereceği hükme sabırla karşılık vermesi istenir.[87] "el-Hût" Hz. Yunus'un karnında hapsolduğu meşhur balıktır. Bu ayette "sâhibu'l-hût" tamlamasıyla Hz. Yunus kastedilir.[88] Enbiya Suresi'nde bu balık "en-nûn" diye anılmıştır.[89] "Sâhib" sözcüğü, kendisi dışında birisiyle bazı durumlarda veya çoğu zaman hem dem ve arkadaş olan kişi anlamında kullanılır. Balığın Hz. Yunus'u yuttuktan bir müddet sonra çıkarmasından dolayı bu ayette ondan "sâhibu'l-hût" diye bahsedilmiştir.[90]

Görüldüğü gibi "sâhib" kalıbı, inanç bakımından karşıt konumlarda bulunan insanların birlikteliği ve yakınlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kelime ile hem Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir ve Hz. Yunus gibi tevhit ehli nitelenmiştir hem de Semud Kavminden "deveyi kesen kişi/elebaşı" ve Kehf Suresi'nde zikri geçen "kâfir komşu" örneklerinde görüldüğü üzere kafirler anlatılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in müşriklerin sâhibi olduğunu ifade eden ayetler ile Kehf Suresi'nde mümin ve kâfir iki kişinin birbirlerinin sahibi olduğunu bildiren ayetlerde görüldüğü gibi Kur'an'da bu kelime her zaman aynı inanca sahip insanların arasındaki arkadaşlık ve dostluğu ifade için kullanılmamıştır. Bu sebeple bu sözcüğün Kur'an'da şeri/dini bir anlam yüklenmediği, nötr özelliğe sahip bir kelime olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan bu kelimenin bulunduğu siyakta yüklendiği anlam/anlamlar ile "bir yer, durum veya zamanda birlikte olma ve bir araya gelme" şeklinde

85 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 27: 201.
86 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 367. Ayrıca bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 8: 342.
87 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 23: 199.
88 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 23: 199; Nîsâbûrî, *Vucûhu'l-kur'ân,* 358; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 6: 192; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 367.
89 el-Enbiyâ 21/87.
90 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 29: 104-405.

ifade edilen temel/kök anlamı arasında bir anlam ilişkisinin mevcut olduğu da görülmektedir.

2.2.2. Sâhibe Kalıbı: "Shb" kökünün ism-i fail müennes kalıbı olan "sâhibe" Kur'an'da dört ayette kullanılmıştır.[91] Geçtiği dört ayette de "zevce" (eş) anlamını ifade eden "sâhibe", söz konusu ayetlerin ikisinde Allah Teâlâ'nın, "eş" edinmediği için çocuk sahibi olmadığı vurgulanmıştır.[92] Çünkü çocuk, birbirine münasip/denk iki şeyden doğar. Halbuki Allah Teâlâ, yarattıklarından hiçbir şeye denk ve benzer değildir, her şeyi O yaratmıştır.[93] Ayetlerde, Yüce Allah'ın eş edinmekten münezzeh olduğu "sâhibe" sözcüğü kullanılarak anlatılmıştır. Bu aslında "shb" kökünün muhtevasında bulunan "yakınlık" ve "birlikte olma" anlamıyla ilgili bir durumdur. Çünkü sâhibe (eş), birçok durumda kocasıyla beraber olur, onunla birlikte yaşar ve ondan ayrılmaz.[94] Diğer taraftan birisini sâhibe/eş edinmek, onun (eşin) samimiyet ve sevgisine, yardımına ve beraberliğinden (sohbet) faydalanmaya muhtaç olmayı gerektirir. Bunlar ise başkasına muhtaç olmanın belirtileridir. Halbuki Allah Teâlâ, mutlak anlamda "el-Ganî"dir, kendi kendine yeten bir varlıktır ve hiçbir şeye muhtaç değildir.[95]

"Sâhibe" kelimesinin insanla irtibatlı kullanıldığı iki ayette ise kâfir olan kişinin,[96] kıyamet günü azaptan kurtulmak için oğullarını, karısını (sâhibe), kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak vermek isteyeceği[97] ve kıyamet koptuğunda kişinin, dünyada iken en yakınları olan kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden (sâhibe) ve çocuklarından kaçacağı ifade edilir.[98]

2.2.3. Ashâb Kalıbı: Daha önce ifade edildiği gibi "ashâb" kelimesi "sahbun"un çoğuludur. "Shb" kökünün Kur'an'da en fazla kullanılan formu olan "ashâb", birbirine karşıt birçok sözcüğe muzaf yapılmıştır. "Shb" kökün-

---

91 el-En'âm 6/101; el-Cin 72/3; el-Meâriç 70/12; Abese 80/36.
92 el-En'âm 6/101; el-Cin 72/3.
93 el-İhlâs 112/1-4; eş-Şûrâ, 42/11. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 6: 122.
94 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 7: 411.
95 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 29: 222.
96 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 23: 259.
97 el-Meâriç 70/11-14.
98 Abese 80/33-37; el-Meâriç 70/11-14.

den türeyen "sâhib" kalıbında olduğu gibi bu kelime de Kur'an'da bulunduğu siyaka ve muzaf yapıldığı kelimeye bağlı olarak farklı anlamlar üstlenmiştir.

a. Ashâbu'n-Nâr (Ashâbu'l-Câhîm, Ashâbu's-Sa'îr): Ashab kelimesi on dokuz ayette dil bilgisel olarak "nâr"ın (ateş) muzafı konumunda (ashâbu'n-nâr) kullanılmıştır.[99] "Ashâbu'n-nâr" tamlaması, "cehennem sakinleri" ve "cehennemde görevli melekler" olmak üzere Kur'an'da iki anlamda kullanılmıştır.[100] Daha önce "shb"nin "herhangi bir durumda/yerde veya herhangi bir zamanda bir şey ile birlikte ve beraber olmak" anlamını içerdiği, bu birlikteliğin (sohbet) sürekli ve her şeyiyle iç içe olması halinde arkadaşlığın en mükemmel derecesinin olacağı ifade edilmişti. İşte cehennem ehlinin cehennemle olan sohbetinin (birliktelik) böyle bir arkadaşlık olduğu belirtilir.[101] Cehenneme müstahak olanların "ashâb" kelimesiyle adlandırılması, onların, ayrılmamak üzere narla/ateşle bir ve beraber olmaları ve orada kalmaları nedeniyledir.[102] Ebû Hayyân (ö. 745/1344), Bakara, 2/39. ayetin[103] tefsiri bağlamında, "ashâbu'n-nâr" terkibinin, özellikle inkâr eden ve yalanlayanların ateşte olduğuna delalet ettiğini; bu ifadeden, hidayete tabi olanların da cennet ehli olduğunun anlaşıldığını belirtir. Bu ayrım, aynı zamanda hidayete tabi olanlar için bir korku ve üzüntü olmayacağı ve bu kimselerin "sahibu'l-cenne", Allah'ın ayetlerini yalanlayanlara ise korku ve üzüntünün erişeceği ve onların "sâhibu'n-nâr" olmalarını gerektirir. Sohbet (shb), (bir şeyle) beraber olmak demektir ve örfte genellikle "ayrılmamak üzere birliktelik" (mülâzemet) anlamında kullanılır. İlgili ayette bu ifadeyle (ashabu'n-nâr) sürekli ve ayrılmamak üzere bir birliktelik kastedilir. Bundan dolayı, ayetteki "ashâbu'n-nâr" tamlamasını "hum fîhâ hâlidûn" (Onlar orada ebedî kalacaklardır) cümlesi te'kîd etmiştir. Böylece bu cümle ile ayette geçen sohbetten "mutlak beraberlik" değil, ebediliğin kastedildiği anlaşılır.[104] Kaldı ki "ashâb" kelimesinin "ashâbu'n-nâr" ve "ashâbu'l-cenne" tamlamalarının geçtiği bir kısım ayette,

---

99 el-Bakara 2/39, 81, 217 ve 257; Âl-i İmran 3/116; el-A'râf 7/36 ve 50-51; er-Ra'd 13/5; ez-Zümer 39/8; el-Mü'min 40/6 ve 43; et-Teğâbun 64/10; Yunus 10/27; el-Mücaâdele 58/14-17.

100 Bk. Dâmegânî, *el-Vucûh,* 303-305; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yün,* 393.

101 İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz,* 1: 132; Kurtubî, *el-Câmi',* 1: 490.

102 İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesîr,* 1: 72. Ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 14: 103.

103 وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "İnkâr eden ve âyetlerimizi yalan sayanlara gelince onlar ateş ehlidir (ashâbu'n-nâr) ve orada devamlı kalıcıdırlar."

104 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* 1: 324. Ayrıca bk. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 1: 241; İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 1: 446.

"shb" maddesiyle ifade edilen "uzun süre ve ayrılmamak üzere birliktelik" anlamı, cehennem azabının ve cennetteki hayatın sonsuzluğunu anlatan "huld" sözcüğüyle pekiştirilmiştir.[105] "Ashâbu'n-nâr" tamlaması, tefsirlerde "ateş/cehennem sakinleri", "cehennem ehli" ve "cehennemi hak edenler" şeklinde açıklanmıştır.[106]

Müddesir 74/31. ayette geçen "ashâbu'n-nâr" ifadesiyle "cehennem sakinleri" değil, cehennemde bulunanlara azabı uygulayan ve ateşle ilgili işlerle görevli melekler[107] murat edilir. Rivayete göre aynı surenin 30. ayetinde cehennem bekçilerinden "aleyhâ tis'ate 'aşere" (Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır.) şeklinde bahsedilince Ebu Cehil, "Ey Kureyş topluluğu, sizden on kişi onlardan bir kişiye karşı gelip onları yenemez misiniz? demiş ve işte bunun üzerine *"Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. …"* ile başlayan ayet nazil olmuştur.[108]

Ashâb kelimesi altı ayette de "el-cahîm" kelimesiyle birlikte "ashâbu'l-cahîm" şeklinde kullanılmıştır.[109] "Cahîm" kelimesi, "ateşin şiddetle tutuşup alevlenmesi" anlamına gelen "el-cahmetü" (الجحمة) kelimesinden alınmıştır.[110] Cahîm, "kat kat yanan, alevi ve ısı derecesi yüksek ateş" anlamına gelir ve cehennemin isimlerinden birisidir.[111] Ashâb kelimesi üç ayette de "sa'îr" kelimesiyle terkip oluşturularak kullanılmıştır.[112] "Sa'îr" sözcüğü, "tutuşturmak, alevlendirmek"[113] anlamını ifade eden "s'ar" (سعر) kökünden bir sıfattır. Sa'îr

---

105 el-Bakara 2/39, 81-82, 217, 257 ve 275; Âl-i İmran 3/116; el-A'râf 7/36 ve 42; Yûnus 10/26-27; Hûd 11/23; er-Ra'd 13/5; el-Ahkâf 46/14; el-Mücâdele 58/17.

106 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 1: 592; İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesîr,* 1: 72.

107 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 437. Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), bu ayette geçen "shb"nin "tasarruf etme yetkisine sahip olma" anlamına geldiğini ve "ashâbu'n-nâr" tamlamasıyla da müstahak olanlara "azabı uygulama sorumluluğu verilen (meleklerin)"in kastedildiğini belirtir. (Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz,* 2: 320)

108 İbn Kesîr, *Tessîru'l-kur'âni'l-azîm,* 14: 184.

109 el-Mâide 5/10 ve 86; el-Hadîd, 57/19; et-Tevbe 9/113; el-Hac 22/51.

110 İsfahânî, *Müfredât,* 115; Semin el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz,*1: 308.

111 Bekir Topaloğlu, "Cehennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 7 (İstanbul: TDV Yay., 1993), 227; Ali Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 223.

112 Fâtır 35/6; el-Mülk 67/6-11. Ayrıca bk. Osman Kara, *Kur'an'da Cehennem*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014), 152.

113 İbn Fâris, *el-Mekâyîs,* 481.

Kur'an'da çoğunlukla cehennemin bir adı olarak, bazen da "tutuşturulmuş, alevli ateş" anlamında kullanılmıştır.[114]

b. Ashâbu'l-Cenne: Ashâb kelimesi on dört yerde cennet kelimesine muzaf yapılarak kullanılmıştır. Söz konusu ayetlerin bir kısmında "ashâbu'l-cenne" ve "ashâbu'n-nâr" terkipleri karşıt bir konumda zikredilmiştir.[115] Ashâbu'l-cenne tamlamasının geçtiği ayetlerde, genel itibariyle iman edip salih amel işleyenler, ihsanda bulunanlar, "Rabbimiz Allah'tır" deyip dosdoğru yaşayanlar, Allah'ın verdiği nimetlere minnettar kalanlar, Allah'a yönelen ve Müslümanlardan olanların cennet ehli olduğu ifade edilmektedir.[116]

Kalem 68/17. ayette geçen "ashâbu'l-cenne" terkibiyle cennet ehli değil, "bahçe sahipleri" kastedilir. Bu ayette, müşriklerin, tıpkı bahçe sahiplerinin sınanması gibi sınanacakları ifade edilir. Rivayete göre geçmişte dindar bir adamın ekin, her türlü meyve ve hurma ağaçları bulunan bir bahçesi vardı. Hasat zamanı geldiğinde fakirleri çağırır, bahçenin ürünlerinden onlara ikramda bulunurdu. Adam ölünce oğulları, aile fertlerinin çokluğunu ileri sürerek yoksulların payını kesmeye ve bahçenin ürününü sabahleyin erkenden gizlice toplamaya karar vermişler, ancak gece gelen bir afet ürünü imha etmiştir.[117] Aynı surede ifade edildiğine göre bahçe sahipleri, fakir fukaranın hakkını vermemek için sabah erkenden bahçedeki ürünleri devşirmek üzere sözleşmişler ve "Allah izin verirse" demeye bile gerek duymamışlardır. Ancak onlar uykudayken Allah katından gelen kuşatıcı bir afet (tâifun) bahçeyi sarmış ve orası kapkara kesilmiştir.[118] "Ashâb" kelimesi, burada "shb"nin sözlük anlamlarından olan "bir şeyin maliki" manasında kullanılmıştır.

c. Ashâbu'l-Meymene (Ashâbu'l-Yemîn) ve Ashâbu'l-Meş'eme (Ashâbu'ş-Şimâl): Vâkıa Suresi'nin girişinde, Kıyametin bazı sahnelerine yer verilir ve Ahirette insanların "ashâbu'l-meymene", "ashâbu'l-meş'eme" ve

---

114 Topaloğlu, "Cehennem", 227; Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* 233; Kara, *Kur'an'da Cehennem*, 61.

115 el-Bakara 2/81-82; el-A'râf 7/44 ve 50; Yûnus 10/26-27; el-Haşr 59/20.

116 el-Bakara 2/82; el-A'râf 7/42-44; Hûd 11/23; Yûnus 10/26; el-Ahkâf 46/14-16.

117 İbnü'l- Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 8: 235; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 30: 87. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu,* 5: 433. Ayrıca geniş bilgi için bk. Ali Kaya, "Kur'an'da Azap", (Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi, 2017), 256-258.

118 el-Kalem 68/17-20.

"es-sâbikûne's-sâbikûn"[119] biçiminde üç gruba ayrılacakları belirtilir.[120] "Ashâbu'l-meymene", "ashâbu'l-yemîn" manasına gelir. "Ashâbu'l-yemîn" de güzel ve temiz şeyler (tayyibât) için kullanılır. "Ashâbu'ul-yemîn"in karşıtı "ashâbu'ş-şimâl" terkibidir. "Şimâl" sözcüğü, kötü ve çirkin şeyler (habâis) ile ilgili olarak kullanılır.[121] "Yemîn" bereket anlamına gelen "yümn"den türemiştir. İnsanlar genelde hayır ve bereketi sağ el ile, kötülük ve uğursuzluğu sol ile ifade ederler. Yemin kelimesi aynı zamanda uğur ve saadet için de kullanılır. "Meş'eme" sözcüğü, "şuûm"den türemiştir ve "yemîn"in zıddıdır. Zarar vermek ve faydadan yoksun olmak demektir.[122]

Vâkıa Suresi'nin 27, 38, 90 ve 91. ayetlerinde "ashâbu'l-yemîn" diye de adlandırılan "ashâbu'l-meymene" ile amel defteri sağ tarafından verilenler kastedilir.[123] Aynı surede bu grubun cennet ehli olduğu vurgulanır.[124]

Vâkıa 56/41. ayette "ashâbu'ş-şimâl" diye nitelenen ve aynı surenin 51. ve 92. ayetlerde "yoldan sapmış yalancılar (mukezzibûn)" diye anılan "ashâbu'l-meş'eme" ifadesiyle de amel defteri sol tarafından veya arka tarafından verilenler kastedilir.[125] Bu tamlama ile anlatılan insan grubunun, aynı surede cehennem ehli olduğu belirtilir, büyük günahı işlemekte ısrarcı oldukları, öldükten sonra yeniden dirilişe inanmadıkları ifade edilir.[126]

---

119 Üçüncü sınıf olan "es-sâbikûne's-sâbikûn"a dair farklı görüşler olmakla birlikte (İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 8: 133) bu ifadeyle amel defteri sağından verilenlerin önde gelen ve mertebesi yüksek olan kesiminin kastedildiği anlaşılmaktadır. (Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu,* 5: 218-219) Bu tamlama Vâkıa 56/11. ve 88. ayetlerinde "mukarrebûn" (Allah'a en yakın olanlar) şeklinde nitelenmiştir. Râzî'ye göre "el-mukarrebûn" ifadesi ile bu üç sınıftan mukarreb olanlar kastedilir. Buna göre Allah'a yakın olmanın dereceleri vardır. "Sâbikûn" bunlardan en ileride olanlardır. (Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 29: 147)

120 el-Vâkıa 56/1-10.

121 Mâturidî, *Te'vîlât,* 9: 488.

122 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 893; İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 27: 285. Ayrıca bk. Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu,* 5: 218-219.

123 Mâturidî, *Te'vîlât,* 9: 488; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 6: 22; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 29: 143; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl,* 5: 177; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 197; Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu,* 5: 218-219.

124 el-Vâkıa 56/27-40. Başka surelerde amel defterini sağ taraftan alanlara haksızlık yapılmayacağı (el-İsrâ 17/71), onların çeşitli cennet nimetleriyle ödüllendirilerek hoşnut bir hayat yaşayacakları (el-Hâkka 69/19-24), hesaplarının kolay olacağı ve sevinçli bir şekilde ailelerine dönecekleri ifade edilmektedir. (el-İnşikak 84/7-9)

125 Mâturidî, *Te'vîlât,* 9: 488; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 6: 22; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 29: 143; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl,* 5: 177; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 197; Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu,* 5: 218-219.

126 el-Vâkıa 56/41-47. Başka surelerde de onların kitabı/amel defterini almaktan memnun olmadıkları, ölümle her şeyin bitmiş olmasını arzu ettikleri, mal-mülkün kendilerine farda vermediği (el-Hâkka

Beled Suresi'nde ise "ashabu'l-meymene"den olmayı hak edenlerin iman edenler, birbirlerine sabrı ve merhameti tavsiye edenler olduğu, "ashâbu'l-meş'eme" sınıfından sayılanların ise Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerin olduğu ifade edilmektedir.[127] "Ashâbu'l-yemîn"in bir defa geçtiği Müddessir 74/39-40'da bu sınıfın cennetlik olduğu belirtilmektedir.

d. Ashâbu'l-Kubûr ve Ashâbu'l-Â'râf: Bu iki tamlamayla aynı varlık düzeyine sahip insan gruplarının beraberliği/sohbeti ifade edilmiştir. "Ashâb" sözcüğü bir ayette de "ölünün yeri/karargâhı" anlamına gelen "kabr"[128] sözcüğünün çoğulu olan "el-kubûr"a nispet edilerek "ashâbi'l-kubûr" biçiminde kullanılmıştır. İlgili ayette Allah'ın gazabına uğramış yahudi topluluğuyla dostluk kurulmaması tembihlenmekte, onların, tıpkı kafirlerin kabirlerdekilerin (ashâbi'l-kubûr) tekrar dünyaya dönmelerinden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kestikleri ifade edilmektedir.[129]

"Ashâb"la tamlama oluşturan kelimelerden biri de "yüksek yer" anlamına "arf" sözcüğünün çoğulu olan "a'râf" kelimesidir.[130] Meşhur olan görüşe göre "a'râf", cennetle cehennemin arasındaki perdenin/sûrun yüksek kısmının adıdır. Araf Suresi'nde "hicab"[131] diye zikredilen perdenin Hadîd Suresi'nde "sûr"[132] olarak adlandırılması da bu görüşü desteklemektedir.[133] Araf Suresi'nde bir defa geçen "ashâbu'l-a'râf" (arafta bulunanlar)[134] ile kastedilenlerin kimler olduğu konusunda farklı görüşler vardır.[135]

69/25-28), amel defterini arkadan verilenlerin yok olmayı temenni ettikleri (el-İnşikak 84/10) belirtilmektedir.

127 el-Beled 90/17-19.

128 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 651.

129 el-Mümtehine 60/13. Bu ayetin, bir kısım müslümanın, bazı maddi menfaatler elde etmek için Müslümanlarla ilgili haberleri Yahudilere iletmesi ve onlarla dostluk kurması üzerine nazil olduğu bildirilir. (İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 8: 247)

130 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 3: 2166.

131 el-A'râf 7/46.

132 el-Hadîd 57/13.

133 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 562; Yazır, *Hak Dini,* 3: 2166; Yusuf Şevki Yavuz, "A'râf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 3 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 259.

134 el-A'râf 7/48.

135 Bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 4: 205-206. Yavuz, "A'râf", 259. Elmalılı (1878-1942), "ashâbu'l-a'râf"ın tefsirine dair temelde iki görüş olduğunu ifade eder. İlki, amelde kusur etmiş ve mizanda iyilikleri ve kötülüklri eşit gelmiş tevhid ehli olan topluluktur. Bunlar cennet ile cehennem arasında bir müddet

e. Zenûb-i Ashâbihim: "Ashâb" kelimesinin bir defa kullanıldığı ez-Zâriyât 51/59. ayette zalimlerin/müşriklerin, tıpkı geçmişte kendileriyle aynı çizgiyi paylaşanlar gibi azaptan pay alacakları ifade edilir: فَاِنَّ لِلَّذينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ *"Muhakkak ki bu zulmedenlerin de geçmişlerinin payı gibi (azaptan) bir payları vardır! O halde acele etmesinler!"* Ayette geçen "lillezîne zalemû" (zulmedenler) ile "Kureyş ve başka kavimlerden olup şirk koşanlar", "zenûb" kelimesiyle de "pay ve nasip" anlamı kastedilir.[136] Mâturidî (ö. 333/944), bu ayetin, müşriklerin azabın bir an önce gelmesine dair isteklerinin[137] bir cevabı olduğunu ifade eder.[138] Burada şirk koşan ve Hz. Peygamber'i yalanlayarak zulmeden Mekkelilerin, tıpkı geçmişte azaba duçar olan benzerleri (Nuh kavmi, Ad kavmi, Semud kavmi) gibi azaptan pay alacakları ifade edilir. Çünkü müşrikler, onların yollarını adım adım ve birebir takip etmektedir.[139]

"Zenûb-i ashâbihim" ifadesiyle anlatılan birliktelik, tarihin herhangi bir döneminde veya bir mekânda gerçekleşen bir beraberlik/sohbet değildir. Çünkü ayette Mekkeli müşriklerin, geçmişte inkarcılığı ve bozgunculuğu nedeniyle tarih sahnesinden silinen Nuh kavmi, Ad kavmi ve Semud kavmi gibi topluluklarla ashâb oldukları ifade edilmektedir. Bu da "ashâb"ın, "shb" kökünde bulunan "bedenle eşlik etme" anlamından ziyade "düşünce ve inançla beraberliği" anlamı yanında "ilgilenerek ve destek vererek eşlik etme" manasında kullanıldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle "zenûb-i ashâbihim" tamlamasıyla "düşünce ve inanç" birlikteliğinin mevzubahis olduğunu söylemek mümkündür. Bu ayette Mekkeli müşriklerin, geçmişte azaba muhatap olmuş toplumlar gibi davrandıkları; hak, adalet ve tevhidin değil, bunların karşısında yer alan batıl, zulüm ve şirk yolunun yolcuları oldukları belirtil-

---

kalırlar sonra Allah haklarında hüküm verir. İkincisi peygamberler, şehitler, iyiler (ahyâr), alimler veya adam şeklinde görünen melekler gibi dereceleri yüksek bir takım zatlarlardır. (Yazır, *Hak Dini,* 3: 2167)

136 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 21: 557. Ayrıca bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 8: 44; Kurtubî, *el-Câmi',* 19: 509-510; İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 27: 30.

137 Müşriklerin bu tür isteklerine şu ayetlerde işaret edilmiştir: el-Meâriç 70/1; el-Enfâl 8/32.

138 Mâturidî, *Te'vîlât,* 9: 397. Ayrıca bk. Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr,* 14: 52.

139 Mâturidî, *Te'vîlât,* 9: 397. Ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 21: 557; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 5: 622; Kurtubî, *el-Câmi',* 19: 509; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl,* 5: 151; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 5: 123.

mektedir. Bu sebeple ayette zikredilen "ashâb" kelimesini "yoldaşlar" sözcüğüyle anlamlandırmak daha doğru görünmektedir.[140]

f. "Ashâb"ın Yalın Kullanılışı: "Ashâb"ın yalın bir şekilde kullanıldığı En'âm 6/71. ayetin Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman hakkında nazil olduğu[141] ifade edilmiştir: *"De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda veya zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise: «Bize gel!» diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri (inkârcılığa) mı döndürüleceğiz?..."* Ayette geçen *"arkadaşlarının "Bize gel!" diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse"* (حَيْرَانَۖ لَهٗٓ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَاۜ) ifadesi, sebeb-i nuzül olarak aktarılan rivayete dayanılarak yorumlanmıştır. İbn Abbas'tan nakledilen bu rivayete göre Hz. Ebu Bekir ve eşi, oğulları Abdurrahman'ı İslam'a davet etmişler, O da Müslüman olmayı reddetmiştir. Buna göre "ashab" ile Abdurrahman'ın anne-babası murat edilmiştir.[142] Şevkânî (ö. 1250/1834) ise sebeb-i nüzulüne atıfta bulunmadan ayetin bu kısmını "onu hidayete çağıran bir topluluk vardır" şeklinde tefsir ederek "ashâb" sözcüğünü "rifkatun" (topluluk) ile açıklamıştır.[143] Her iki yorum şeklinde de hidayete çağıranların, söz konusu kişinin yakınında ve onunla beraber oldukları anlaşılmaktadır.

g."Ashâb"ın "Kavim/Topluluk ve Halk" Anlamında Kullanılışı: "Ashâb" sözcüğü bazı ayetlerde, kıssalarına Kur'an'da yer verilen kavimlerle ilgili "kavim/topluluk"[144] ve "halk" anlamında kullanılmıştır. Kur'an'da iki ayette[145] geçen "ashâb-u medyen" terkibi bu kullanımlardan biridir. Medyen on ayette geçer ve Hz. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği[146] ve Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan çıktıktan sonra evlenip yıllarca aralarında kaldığı kavmin

---

140 Mustafa Öztürk bu ifadeye "yoldaşlar" anlamını vermiştir. (Öztürk, *Meal,* 586)

141 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 3: 66-67; Kurtubî, *el-Câmi',* 8: 428.

142 Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-u mukâtil,* 1: 568-569; Dâmegânî, *el-Vucûh,* 304-305; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 3: 66-67; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 13: 32; Kurtubî, *el-Câmi',* 8: 428.

143 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr,* II, 184.

144 A. Galip Gezgin, sosyolojiye göre Kur'an'da "kavm/kavim" kelimesinin "topluluk-halk", "soy birliği", "kimseler-şahıslar", "idareci-yönetici", "yönetilenler, tebaa, halk" şeklinde beş anlamda kullanıldığını ifade eder. Bk. Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 731-743.

145 et-Tevbe 9/70; el-Hac 22/44.

146 el-A'râf 7/85; Hûd 11/84; el-Ankebût 29/36.

yaşadığı bölgeyi[147] ifade eder. Ashâb-u medyen ifadesini müfessirler tarafından temelde "medyen ehli"[148] ve "Şuayb'ın kavmi"[149] olmak üzere iki şekilde açıklanmıştır. "Ashâbu'l-eyke" tamlaması da benzer kullanımlardan biridir. "Eyke" sözcüğü, "birbirine girmiş sık ağaçlık" anlamına gelir.[150] Kur'an'da dört ayette[151] geçen bu terkiple Hz. Şuayb'in peygamber olarak görevlendirildiği topluluk kastedilir.[152] "Ashâbu'l-eyke" ifadesi, "Şuayb'ın kavmi" şeklinde tefsir edilmiştir.[153]

"Ashâb" kelimesi bir ayette "ashâbu'l-hicr" şeklinde kullanılmıştır: *"Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı."*[154] el-Hicr, Medine-Şam yolu üzerinde bulunan Vâdi'l-Kurâ yakınında Semud kavminin yaşadığı yerin adıdır.[155] Bu bölgeye, Salih peygamberle ilgisi nedeniyle "medâin-u Sâlih"

---

147 Tâhâ 20/40; el-Kasas 28/22-28.

148 Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 3: 66; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl,* 3: 88. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 10: 134-135.

149 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 3: 468; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 7: 231.

150 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 14: 99; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 8: 272.

151 el-Hicr 15/78; eş-Şuarâ 26/176; Sâd 38/13; Kâf 50/14.

152 el-Hicr 15/78; Sâd 38/13; Kâf 50/14; eş-Şuarâ 26/180-189.

153 Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 3: 414; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 19: 208; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 8: 272; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl,* 3: 216; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 3: 193. Kur'an'da Hz. Şuayb'ın Peygamber olarak gönderildiği kavimden Ashâb-ı Medyen (et-Tevbe 9/70; el-Hac 22/44) ve Ashâbü'l-Eyke (el-Hicr 15/78; eş-Şuarâ 26/176; Sâd 38/13; Kâf 50/14) diye bahsedilir. Hz. Şuayb'ın görevlendirildiği topluluk, bu şekilde iki isimle çağrılan bir kavim mi, yoksa farklı iki kavim mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. İbn Kesîr'e (ö. 774/1373) göre Medyen halkı, "Eyke halkı" diye de anılırdı. Bunlar ağaçlara taptıkları için gür ağaçları ifade etmek üzere kullanılan Eyke ismiyle anılmışlardır. (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 6: 348. Ayrıca bk. A.mlf., *Kasasu'l-enbiyâ,* thk. Abdu'l-Hayy el-Farmâvî, (Kahire: Daru't-Tıbâati ve'n-Neşrati'l-İslâmiyyeti, 1997), 273-274) Ancak Râzî, "Ashâb-u Medyen" ve "Ashâbu'l-Eyke"nin ayrı kavim olduklarını ifade eden bir rivayete dikkat çeker. (Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 24: 164) Mevdûdî (1903-1979), "Medyenlilerle Eykeliler kuşkusuz iki ayrı kavim idiler; fakat aynı gövdenin dallarıydılar" diyerek Medyen ve Eyke'nin Peygamberleri tek olan iki ayrı topluluk olduğunu ifade eder. (Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an,* 4: 65) Elmalılı (1878-1942) da Medyen ile Eyke Halkı'nın farklı iki topluluk olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Eyke, Medyen'e doğru deniz sahilinde bir yerin adıdır. Hz. Şuayb burada yaşayan insanlara da peygamber olarak gönderilmiştir. Fakat kendisi onlardan değildir. Bundan dolayı ilgili ayetlerde "ahûhum" (onların kardeşi) denilmeyerek sadece Şuayb (eş-Şuarâ, 26/176-178) denilmiştir. (Yazır, *Hak Dini*, 6: 3640. Geniş bilgi için bk. Kaya, "Kur'an'da Azap", 240-244)

154 el-Hicr 15/80.

155 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 14: 103; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 3: 415; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 4: 411; Kurtubî, *el-Câmi',* 12: 237-238; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 3: 193; İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 14: 72-73; Ömer Faruk Harman, "Hicr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c.17 (İstanbul: TDV Yay., 1998), 454; Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* 147-148.

denilmektedir.[156] Semud kavmi, orada yaşadığı ve uzun süre bulunduğu için bu ayette "ashâb" sözcüğüyle nitelenmiştir.[157]

"Ashâb" kelimesi, bir ayette de "el-kehf" ve "er-rakîm" sözcüklerine muzaf yapılarak kullanılmıştır: *"(Resûlüm)! Yoksa sen, bizim ayetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun?"*[158] Kehf, dağdaki büyük ve geniş oyuk (mağara) demektir. Bunun küçüğüne "gâr" denir.[159] İnkârcı bir kavimden kaçan bir grup Müslüman gencin sığındığı mağaradır. "Ashâb-ı rakîm" ilgili "kasaba (karye) ismi", "ashâb-ı kehf"in bulunduğu bir vadi", "kitap", "üzerinde ashâb-ı kehf kıssasının yazılı olduğu taş levha", "Kehf'in (mağaranın) bulunduğu dağ", "Nablus'ta bir dağ" gibi farklı görüşler mevcuttur.[160] Taberî, "er-rakîm"la ilgili yorumlardan "üzerine yazı yazılan levha, taş veya herhangi bir şey" şeklindeki yorumu tercih eder.[161] "Rakîm"in, mağaranın kapısında asılı olup üzerinde Ashab-ı Kehf'in isimleri ile kıssalarının yazıldığı kurşun bir levha olduğu da söylenmiştir. Râzî bu görüşün, aynı zamanda bütün meânî ve Arap dili bilginlerinin görüşü olduğunu belirtir.[162] Ferrâ (ö.207/822) da er-rakîm kelimesinin "ashâb-kehf'in neseplerinin, dinlerinin ve kaçtıkları yerin (şehrin) üzerinde yazılı olduğu kurşun levha" anlamını ifade ettiğini belirtir.[163]

"Ashâb", iki ayette "ress" sözcüğüyle birlikte "ashâbu'r-ress" şeklinde kullanılmıştır. Bu ayetlerde Nuh, Ad ve Semud kavimleri gibi "ress" halkının peygamberlerini yalanladıkları ve bu yüzden helak edildiği ifade edilir.[164] Tefsirlerde "ress" kelimesinin anlamı, "ashâbu'r-ress"in kimler olduğu, ne zaman ve nerede yaşadıklarına ilişkin farklı görüşler mevcuttur.[165] Ancak bu

---

156 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 14: 72-73; Harman, "Hicr", 454; Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* 147-148
157 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 14: 103.
158 el-Kehf 18/9.
159 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 11: 83.
160 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 15: 157-161; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 9: 106-107. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 5: 107-108.
161 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 15: 157-161.
162 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 11: 83.
163 Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-kur'an,* (Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1987), 2: 134.
164 el-Furkân 25/38; Kâf 50/12.
165 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 17: 451-453; İbü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 6: 89-90; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 24: 82-83; Kurtubî, *el-Câmi',* 15: 411-414; İbn Kesîr, *Kasasu'l-enbiyâ,* 352-355; Ömer Faruk Harman, "Ashâbü'r-Res", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 3 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 469; Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* 179-180.

konuyla ilgili sekiz farklı görüşe yer veren Râzî, bunların hiçbirinin Kur'an ayetleriyle bilinen ve isnadı kuvvetli haberlerle desteklenen bir rivayet olmadığına dikkat çeker.[166]

"Ashâb" kelimesi bir ayette "ashâb-ı Musa" biçiminde kullanılmıştır. Kur'an'da belirtildiğine göre Hz. Musa, Allah'ın emri gereği İsrailoğullarını gizli bir şekilde Mısır'dan çıkarır. Firavun ve adamları gün doğumunda onların ardına düşerler.[167] İki topluluk birbirini görünce, Hz. Musa'nın kavmi, *"Eyvah, işte şimdi yakalandık"*[168] der. Bu ayette geçen "ashâb"la Hz. Musa'ya iman eden ve onunla birlikte gece Mısır'ı terk eden İsrailoğulları kastedilmiştir.

"Ashâb" bir ayette "ashâbu's-sefîne" şeklinde geçer. Hz. Nuh'a inanmayan zalimlerin helakinden bahseden bir siyakta yer alan bu ayette,[169] Hz. Nuh ve gemide bulunanların (ashâbu's-sefîne) kurtarıldığı ve bu olayın alemlere ibret yapıldığı bildirilir. Bazı tefsirciler gemide bulunanlarla ilgili sayılar ve detaylar vermekle birlikte,[170] Mâturidî (ö. 333/944), "ashâbu's-sefîne" ifadesine "gemiye giren (ler)" [171] ve İbn Kesîr (ö. 774/1373), "Hz. Nuh'a iman edenler"[172] şeklinde mana vererek gemide bulunanların sayısı, Hz. Nuh'a olan yakınlıkları ve cinsiyetleri hakkında ayrıntı vermemişlerdir.

"Ashâb" kelimesi, bir ayette de "el-karye" kelimesiyle birlikte "ashâbu'l-karye" şeklinde kullanılmıştır.[173] Yasin Suresi'nde geçen bu ifade ile kendilerine art arda gönderilen üç peygamberi de yalanlayan ve onları uğursuzluk getirmekle suçlayan, eziyet ve işkence yapmakla tehdit eden ve bu eylemlerin neticesinde helak edilen kasaba halkı kastedilir. Kur'an'da "ashâbu'l-karye"nin kimler olduğu, hangi şehirde yaşadıkları, kendilerine gönderilen bu elçilerin kimliklerine dair bir bilgi verilmemiştir.[174] Bununla birlikte tefsir-

---

166 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 24: 82-83.
167 eş-Şuara 26/52-60.
168 eş-Şuara 26/61.
169 el-Ankebût 29/15.
170 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 541; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4: 190. Ayrıca bk. Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4: 259.
171 Mâturidî, *Te'vîlât*, 8: 214.
172 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 10: 499.
173 Yâsîn 36/13.
174 Bk. Yâsîn 36/13-29.

lerde, kasabanın Antakya, oraya giden elçilerin Hz. İsa'nın havarileri ve bu kasaba halkının da Romalılar olduğu ifade edilmiştir.[175]

"Ashâb" sözcüğüyle ifade edilen başka bir topluluk Buruç Suresi'nde kıssasına yer verilen "ashâbu'l-uhdud"dur. "Uhdûd" sözlükte "yerde uzun ve derin bir biçimde kazılmış hendek" anlamına gelir.[176] "Ashâbu'l-uhdud"un kimler olduğu ve nerede yaşadıkları ve bunların işkencelerine maruz kalan müminler hususunda Kur'an'da bir malumat yoktur. Kur'an'da, sadece alev alev yanan ateş çukurları hazırlayarak müminleri bu ateşe atan ve çukurların başına oturup yaptıklarını seyreden kafirlerin (ashâbu'l-uhdud) mahvolduklarına ve lanetlendiklerine işaret edilir.[177] Ancak tefsirlerde "ashabu'l-uhdud"un kimliği ve yaşadıkları bölge hakkında farklı görüşler mevcuttur.[178] Ebu Hayyân'ın (ö. 745/1344) belirttiği gibi "ashâb-ı uhdûd"a dair ondan fazla görüş aktarılmıştır. Bu görüşlerin her birisinin uzun birer kıssası vardır. Bu kıssaların birleştiği nokta şudur: Bir grup kâfir yerde hendekler kazmış ve buralarda ateşlerler yakmış, müminleri bu ateş dolu hendeklerin karşısına dikmiş, dininden döneni serbest bırakmış, imanında ısrar edenleri ise yakmışlardır. Ashâbu'l-uhdûd, müminleri hendeklerde yakan kafirlerdir.[179]

Ashâb sözcüğü, Fil Suresi'nde "ashâbi'l-fîl" şeklinde geçer ve bu ifade ile Habeş krallığına bağlı Yemen'in valisi olan Ebrehe'nin oluşturduğu ordu kastedilir. Amacı Kabe'yi yıkmak ve tahrip etmek olan[180] bu ordu mensuplarından "ashâbü'l-fîl" (fil ordusu) diye bahsedilmesi, askerin önünde bir filin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca kaynaklarda bu olayın, Hz. Peygamber'in doğduğu sene gerçekleştiği belirtilir.[181] Râzî, bu surede "erbâbu'l-fîl" (fil erbâbı) ve "müllâku'l-fîl" (fil malikleri) denilmeyip "ashâbu'l-fîl" denilme-

---

175 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 19: 413; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 5: 169; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 4: 480; Yazır, *Hak Dini,* 6: 4015; Abdullah Aydemir, "Ashâbu'l-Karye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 3 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 468-469.

176 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât,* 276.

177 el-Burûç 85/1-8.

178 Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 24: 270-276; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 9: 74-77; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm,* 14: 305-312; Muhammed Eroğlu, "Ashâbu'l-Uhdûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 3 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 471. Ayrıca bk. Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* 193.

179 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît,* 8: 443.

180 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 24: 627; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 6: 431-432; İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* 30: 546-547.

181 Kurtubî, *el-Câmi',* 22: 486; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl,* 5: 339. Ayrıca bk. Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 13 (İstanbul: TDV Yay., 1996), 71.

sini, sohbetin anlamını dikkate alarak izah eder. O'na göre bunun nedeni, "sâhib"in aynı cinsten olan şeyleri ifade eden bir kelime olmasıyla ilgili bir durumdur. Şu halde "ashâbu'l-fîl" ifadesi, o topluluğun, hayvanlıkta, anlayışsızlık ve akılsızlıkta, o "fil"in cinsinden olduklarına delalet eder.[182]

Ashâb bir ayette "sebt" (cumartesi) sözcüğüyle birlikte "ashâbu's-sebt" (cumartesi halkı) şeklinde kullanılmıştır. Bu tamlamayla "cumartesi günü avlanma yasağını" çiğneyen Yahudiler kastedilir ve sözü edilen ayette onların lanetlendiği bildirilir.[183]

"Ashâb" kelimesi bir ayette "düzgün yol" anlamını ifade eden "es-sırâtü's-seviyyü" tamlamasına nispet edilerek "ashâbu's-sırâti's-seviyyi" şeklinde kullanılmıştır: *"De ki: Herkes beklemektedir: Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız; doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş!"*[184] ayette "doğru düzgün yolun yolcuları" şeklinde tercüme edilen "ashâbu's-sırâti's-seviyyi" (أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ) terkibi Taberî tarafından "dosdoğru, mutedil ve kendisinde bir eğrilik bulunmayan yolun ehli"[185] şeklinde açıklanmıştır. Bu ifade Türkçeye "doğru yolun sahipleri",[186] "dümdüz bir yolun sahipleri",[187] ve "doğru yolu tutanlar"[188] şeklinde aktarılmıştır.

Neticede "ashâb" kelimesi bazı ayetlerde, geçmişte yaşamış kavim ve toplulukların yaşadıkları bölgelere nispet edilmiş ve bu tamlamalarla (ashâb-ı medyen, ashâbu'l-eyke, ashâbu'l-hicr) o coğrafyalarda yaşayan kavimler kastedilmiştir. "Ashab"ın izafetli kullanıldığı bir kısım ayette ise ashâbu'l-uhdûd, ashâbu's-sefine, ashâbu'l-fîl ve ashâbu's-sebt örneklerinde görüldüğü gibi kıssasına yer verilen toplumun başına gelen şeylerle ilgili anahtar bir kelime kullanılmıştır. "Ashâb" kalıbı bir ayette Hz. Musa'ya nispet edilerek onunla beraber olanlar ashâb ile nitelenmiş, iki ayette de bir kavim adı olan "Ress"e izafe edilmiştir. Ashâbu'l-kubûr ve ashâbu'l-a'râf misallerinde de aynı varlık düzeyinde bulunan, inanç yönünden birbirine benzer olan ve aynı mekânda

---

182 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb,* 32: 98.
183 en-Nisâ 4/47. Ayrıca bk. el-Mâide 6/60.
184 Tâhâ 20/135.
185 Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 16: 220.
186 Yazır, *Hak Dini,* 5: 3337.
187 Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-Kerim ve Meâl-i Hakîm,* (İstanbul: Elif Ofset, 1990), 2: 579.
188 Öztürk, *Meal,* 367.

bir müddet beraber olan insan grupları anlatılmıştır. Ashâbu'l-meymene (ashâbu'l-yemîn), ashâbu'l-meş'eme (ashâbu'ş-şimâl) ve ashâbu's-sırâti's-seviyyi terkiplerinde de aynı yolu takip eden veya benzer inanca sahip insanların birlikteliği söz konusudur. Görüldüğü gibi "ashâb" formunun bütün bu kullanımlarda "bir yerde, bir müddet veya belli bir düşünce/inanç etrafında birlikte olma" biçiminde bir anlam yüklendiği ve bunun da "shb"nin temel/kök anlamıyla paralel olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sözcüğün etimolojik yapısı, kullanıldığı siyak ve nispet edildiği kelimeler dikkate alınarak Türkçeye aktarılması gerekir. Örneğin, "ashâbu'n-nar"ı cehennem sakinleri/halkı/ehli veya cehennemlikler, "ashâbu'l-cenne"yi cennet sakinleri/halkı/ehli veya cennetlikler, "ashâbu'l-eyke ve ashâb-ı medyen" ifadelerini eyke halkı/eykeliler, medyen halkı/medyenliler" "ashâbu'l-hicr"i hicr halkı, "ashabu'l-fil"i fil ordusu, "ashâbu'l-karye"i şehir halkı vb. biçiminde tercüme etmek daha gerçekçi görünmektedir.[189]

Sonuç

"Shb" kökü, temel anlamıyla irtibatlı bir şekilde bulunduğu siyakta farklı manalarda kullanılan çok anlamlı kelimelerden biridir. "Shb"den türeyen fiil ve isim formlarıyla dünyada ve öteki alemde, değişik statülere sahip insanlar arasındaki farklı münasebet ve birliktelikler anlatılmıştır. Bu kökün fiil formunun geçtiği ayetlerde, "sahib" sözcüğünün kullanıldığı ayetlerin hepsinde ve "ashâb" kalıbının bulunduğu ayetlerin de bir kısmında, dünyada belli bir mekân ve zamanda insanlar arasındaki beraberliğe/birlikteliğe dayalı ilişkilere işaret edilmiştir. Dünyada belli bir yerde ve zamanda, aynı veya farklı inançlara sahip olan insanların arasındaki sohbet/birliktelik, sınırlı bir sürede gerçekleşen ilişkilerdir. Ancak "ashâbu'n-nâr" ve "ashâbu'l-cenne" tamlamalarıyla ahirette farklı konumlarda bulunan insanlar nitelenmiş ve "shb" maddesi, bu ifadelerin geçtiği ayetlerde "ayrılmamak üzere birliktelik" anlam içeriğiyle kullanılmıştır. İlgili ayetlerde geçen "huld" kelimesiyle de bu anlamın pekiştirildiği görülmektedir.

"Shb"nin Kur'an metninde bu şekilde kullanılışı ve diğer kelimelerle (ittiba ve firâk) kurduğu münasebetle belirginleşen anlamlar ile temel/kök an-

---

189 Ayrıca bk. Mehmet Okuyan, *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık,* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 380-383.

lamı arasında bir irtibat vardır. Diğer bir ifadeyle bu sözcüğün temel/kök anlamı ile Kur'an muhtevasında yüklendiği anlamlar arasında doğrudan bir anlam irtibatı ve paralellik söz konusudur. Ancak bu kelimenin Kur'an'da kullanılış şekli, bulunduğu siyakta ve nispet edildiği diğer kelimeler neticesinde ifade ettiği manalar dikkate alındığında, anlam içeriğinin zenginleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü "zenûb-i ashâbihim" ve "ashâbu's-sırati's-seviyyi" ifadelerinde olduğu gibi "shb" kökü Kur'an'da "bir mekânda birlikte olma" anlamından ziyade, "düşünce ve inanç birlikteliği" anlamını ifade etmek için kullanılmıştır.

"Shb" kökünün geçtiği ayetlerde, her zaman aynı inancı paylaşan insanların sohbetinden bahsedilmemiştir. Sözü edilen ayetlerde, bazen mümin-kâfir beraberliği/sohbetinden bahsedilir, bezen de aynı düşünce/inanca sahip (*mümin-mümin* veya *kâfir-kâfir*) insanların kendi aralarındaki birlikteliklerinden söz edilir. Buradan hareketle "shb"nin Kur'an'da dini/şer'î, olumlu veya olumsuz özelliği olan bir kelime değil, nötr karakterli bir kelime olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak "shb" kökünün geçtiği bütün ayetlerde her zaman "arkadaş/lar" ve "sahip/ler" şeklindeki anlamlar ile Türkçeleştirmek yerine, bu çalışmada zaman zaman işaret edildiği gibi ilgili ayetin konusu ve muhatabı, bu kelimenin anlam içeriği (temel anlamı ve Kur'an bütünlüğünde ifade ettiği anlamlar) ve birlikte kullanıldığı veya izafe edildiği kelimeler dikkate alınarak çevirmek daha makul görünmektedir.

Kaynakça

Abdulbâkî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1987.

Akpınar, Ali. *Kur'an Coğrafyası.* Ankara: Fecr Yayınları, 2002.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-kur'ani'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî.* 30 cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Aydemir, Abdullah. "Ashâbu'l-Karye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 3: 468-469. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2008.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebu'l-Hayr Abdullāh b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî. *Envaru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl.* 5 cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1998.

Cevherî, Ebu Mansur İsmail b. Hammad. *es-Sıhâh (Tâcu'l-luğa).* thk. Muhammed-u Muhammed Tamir v.dğr. (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.

Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-Kerim ve Meâl-i Hakîm.* İstanbul: Elif Ofset, 1990.

Çelebi, İlyas. "Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 17: 406-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Dâmegânî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed. *el-Vucûh ve'n-nezâir li-elfâzi'l-kitâbi'l-azîz.* thk. Arabî Abdülhamîd Alî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, ts.

Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük.* İstanbul: Ülke Yayınları, 1994.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsîru'l-bahru'l-muhît.* thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd v.dğr. 8 cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Ebu'l-Bekâ, Eyyup b. Musa el-Hüseyni el-Kefevî. *el-Külliyyât mu'cemu fi'l-mustalahâti ve'l-furûku'l-luğaviyyeti.* thk. İrfan Dervîş ve Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.

Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı (meal-tefsir).* trc. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.

Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet. *Tehzîbu'l-luğa.* Thk. Muhammed Ali en-Naccar. 15 cilt. Kahire: ed-Daru'l-Mısriyye li't-Teâlîfi ve't-Tercemeti, 1964.

Fayda, Mustafa. "Fil Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 13: 70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Ferâhîdî, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn.* thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Samirrâi. 8 cilt. Beyrut: y.y., 1988.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-kur'an.* 3. cilt. Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1987.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed. *Besâir-u zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-azîz.* thk. Muhammed Ali Neccar. 6 cilt. Kahire: y.y., 1996.

Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod.* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

İbn Aşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr.* 30 cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye lin'n-Neşr, 1984.

İbn Atıyye. Kadı Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz.* thk. Abdüsselâm Abdü'ş-Şâfî Muhammed. 6 cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyyâ. *Mu'cemu el-meķâyîsi'l-luğa.* thk. Şihabuddin Ebu Amr. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr. *Kasasu'l-enbiyâ.* thk. Abdu'l-Hayy el-Farmâvî. Mısır: Daru't-Tıbâati ve'n-Neşrati'l-İslâmiyyeti, 1997.

________. *Tefsîrü'l-ķur'âni'l-azîm.* thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. 15 cilt. Kahire: Mektebet-ü Evlâdi'ş-Şeyhi li't-Turâsi, 2000.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tefsîr-u garîbi'l-kur'an.* thk. Ahmed Sakar. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisanu'l-arap.* 15 cilt. Beyrut: Dâr-u Sadır, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr.* 9 cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984.

__________, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir,* (thk. Muhammed Abdülkerim Kazım er-Râdî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987.

Kara, Osman. *Kur'an'da Cehennem*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.

Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıcı, İ. Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir).* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

Kaya, Ali. "Kur'an'da Azap". Doktora tezi, Yalova Üniversitesi, 2017.

Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed Bin Ahmed Bin Ebi Bekr. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-kur'an.* thk. Abdullah Bin Abdü'l-Muhsin et-Türkî. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlât-u ehli's-sünneti.* thk. Mücdî Bâsellûm. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Maverdî, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. en-*Nuket ve'l-uyûn.* nşr. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Mevdûdî, Ebu'l- A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an.* trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

Muallakat (Yedi Askı). trc. Şerafettin Yaltkaya. İstabnul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

Mukatil b. Süleyman. *Tefsîr-u mukatil b. süleyman (et-Tefsîrü'l-kebîr).* thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 cilt. Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2002.

Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-muhît tercümesi (el-Okyânûsu'l-muhît fî tercemeti'l-kâmûsul-muhît).* haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. 6 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Nîsâbûrî, Abdurrahman İsmail.b. Ahmed el-Hîrî. *Vucûhu'l-kur'ân.* thk. Necef Arşî. Meşhed: y.y., ts.

Okuyan, Mehmet. *Kur'an-ı Kerim'de Çok Anlamlılık.* İstanbul: Düşün Yayınları, 2013.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri).* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Yargı Yayınevi, 2006.

Ragıb el-İsfahânî. *Müfredât-u elfâzi'l-kur'ân.* thk. Safvân Adnan Davûdî. Şam: Dâru'l-Kalem, 2009.

Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîĥu'l-ğayb*. 32 cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1941.

Semîn el-Halebî. Ahmed b. Yusuf b. Abduddaim. *Umdetu'l-huffâz fi tefsîr-i eşrafi'l-elfâz (mu'cemun luğaviyyun li-elfâzi'l-kur'ani'l-kerim.* thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûr. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr.* thk. Abdurrahman Emira. 5 cilt. byy: y.y., 1994.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiü'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-kur'ân.* thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî. 25 cilt. Kahire. Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 2001.

Tabersî, Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen. *Mecmeu'l-beyân fî tefsîri'l-kur'ân.* thk. Seyyid Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî ve dğr. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1988.

Tahânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâf-u ıstılâhâti'l-funûn ve'l-ulûm.* thk. Ali Duhrûç. 2 cilt. Beyrut: Mektebet-u Lübnan Nâşirun, 1996.

Topaloğlu, Bekir. "Cehennem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 7: 227-233. İstanbul: 1993.

Yedi Askı (Arap Edebiyatının Harikaları). trc. Nurettin Ceviz v.dğr. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010)

Yavuz, Yusuf Şevki. "A'râf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 3: 259. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili.* İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza el- Hüseyni. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs.* thk. Abdülkerim el-İzbâvî v.dğr. 40 cilt. Kuveyt: Matbaat-u Hukûmet-i Kuveyt, 1987.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmet. *el-Keşşâf an hakâik-i ğavâmizi't-te'vîl ve uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl.* thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvıd. 6 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1998.

__________. *Esâsu'l-belâğa.* thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zevzenî, Ebu Abdullah b. el-Huseyin b. Ahmed. *Şerhu'l-muallakâti's-seb'i.* thk. Lecnetü't-Tahkîk fî'd-Dâri'l-Âlemiyye. Beyrut: ed-Dâru'l-Alemiyye, 1992.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve'ş-şerîati ve'l-menheci.* Şam: Daru'l-Fikr, ts.